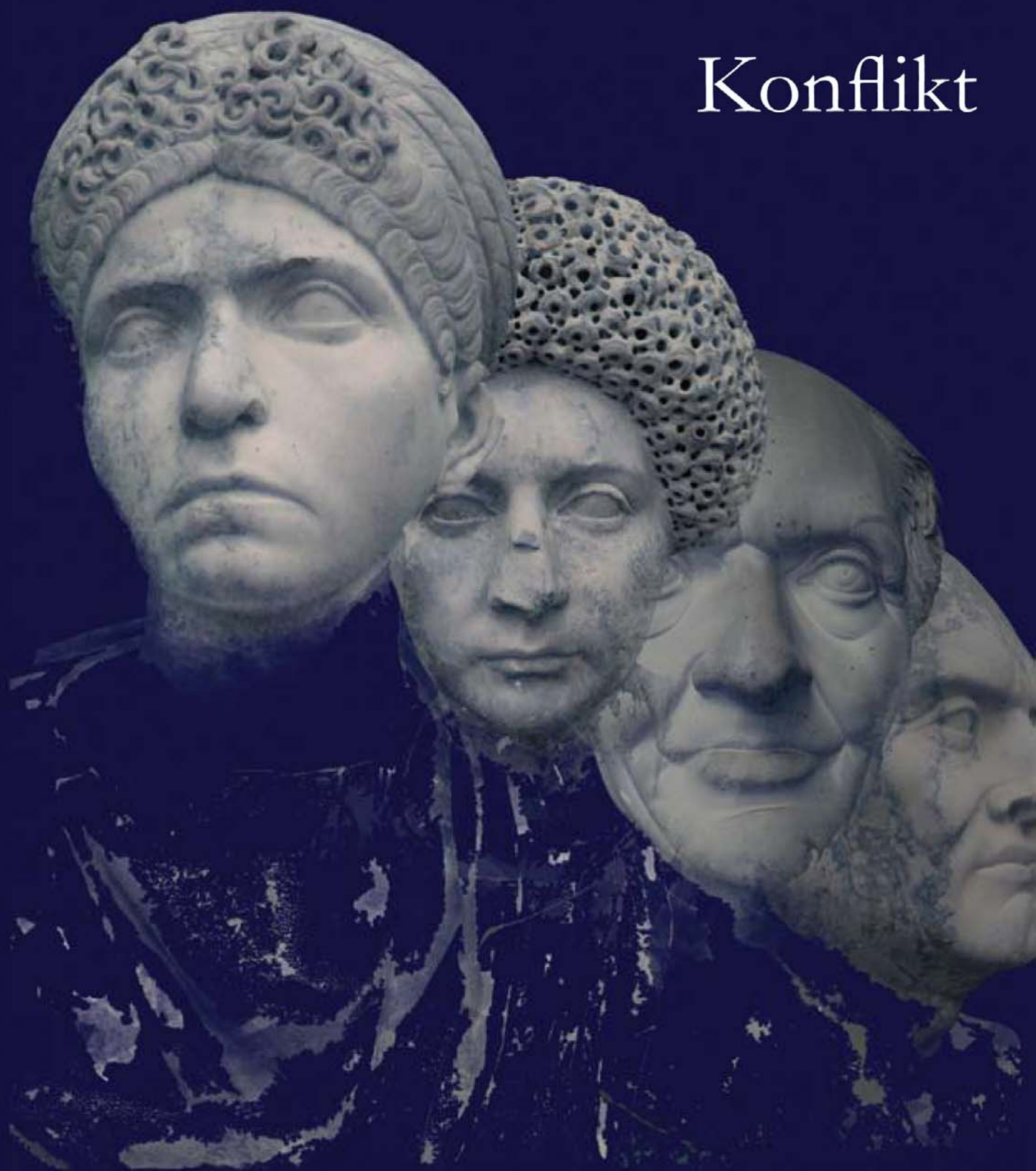

Konflikt

Filologen nummer 4 - 2008

Filologen

Allmenkulturelt tidsskrift for Humanistisk Fakultet ved Universitetet i Oslo

utgitt av Filologisk Forening

Nummer 4 - 2008

Har du lyst til å publisere egne tekster?

Har du lyst til å illustrere?

Har du lyst til å lese korrektur?

Har du lyst til å være med i redaksjonen?

– ta kontakt på filologen@filologiskforening.no

Ansvarlig redaktør

Line Krauss

Underredaktør

Jo Andreas Sannem

Redaksjonssekretær

May Lisbeth Nydal

Korrekturansvarlig

Anne Therese Gjerløw

Anmelderansvarlig

Guro Christine Hellenes

Bladbunadsansvarlig

Susanne Kari Hartvåg

Øvrige redaksjonsmedlemmer

Tina Resch, Barbra Elise Grøgaard, Ida
Karine Gullvik og Eystein Halle

Eksterne korrekturlesere

Tobias Vidarssønn Langhoff, Randi Al-
sos, Marie Alming og Andrea Bruer

Omslag

Edvard Mehl

Trykk

Symbolon

Opplag: 2500

Adresse: Filologen, P.b. 106 Blindern,
0314 Oslo

e-post: filologen@filologiskforening.no

Hjemmeside: www.filologen.no

Fire utgivelser i året – Abonnement kr
100 per år.

ISSN: 0807-9250

filo|lo'g m1 (se *-log) person som studerer filologi; språkforsker; språkviter; person som studerer ved eller har eksamen fra historisk-filosofisk fakultet ved et universitet *realister og filologer*.

Leder

av Line Krauss

Jeg befant meg for en stund siden på Litteraturhuset for å høre på en samtale mellom to unge menn. Den ene kaller seg en kunstner som driver med litt litteratur på si, mens den andre er en ung forlagssjef. De skulle snakke om kunstnerens nylig avsluttede trilogi, som jeg og resten av salen åpenbart har lest og likt. Ettersom samtalen skred frem og de to unge herrer fikk formidlet sine kunnskaper om Adorno og Nietzsche – de nevnte så vidt trilogien med et ord – begynte uroen og rastløsheten å spre seg i salen. Jeg tok på meg litteraturvitenskapshatten min, og begynte å fundere. Det er mange ulike konflikter forbundet med forholdet mellom tekst, leser og forfatter, men her aner jeg konturene av en ny form for tekstlig konflikt som jeg ikke har stått overfor tidligere.

La oss begynne i det små – med forholdet mellom ordet som bokstaver på et ark og fenomenet eller tingen som ordet viser til. Enhver leser vil ha et eget bilde i hodet ved lesningen av ordet hus – en kan se for seg alt fra et lite skur til et stort slott. Dette gjør at det vil finnes like mange tolkninger

av et verks litterære univers som det finnes lesere, noe jeg ser som et av skjønnlitteraturens mange underverker. Da jeg leste denne trilogien dannet det seg ideer og bilder i mitt hode som fortsatt står klart for meg nå, mange år etter første bok. Men så sitter forfatteren her på Litteraturhuset og sier at han egentlig ikke er forfatter – han er kunstner. Det å skrive er bare noe han driver med på si og boka er bare masse ark mellom to permer, sier han. Han mener altså at skjønnlitteratur ikke er kunst. Kan en tillate seg å tenke disse tankene om trilogien når han som førte den i pennen åpenbart ikke har noen respekt for skjønnlitteraturen?

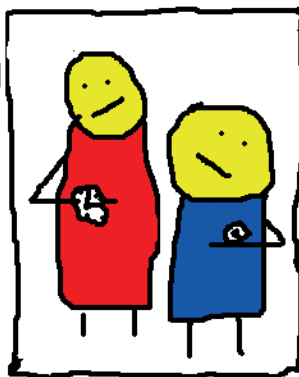
En annen konflikt forbundet med tekst er det potensielt sprikende skillet mellom forfatters intensjoner og leserens tolkninger. Denne konflikten har sin grobunn i tegnteorien jeg har skissert ovenfor. Det var lenge en konsensus om at en – når en driver med litteraturvitenskap – ikke skal spørre seg hva forfatteren har ment. Dette fordi det er et spørsmål en ikke kan komme fram til et svar på gjennom teksten,

som jo er litteraturvitenskapens forskningsobjekt. De senere årene har mange verker utfordret ideen om at forfatteren er død, spesielt gjennom forfatteres selviscenesetelse. Mediene viser også stor interesse for forfatteren, det er en viktig del av markedsføringen av en bok å reise rundt og snakke om den, og forklare sine intensjoner med verket. En kan naturligvis spørre seg om det er slik at denne forfatteren vil gi oss muligheten til å ha vår egen tolkning av sin trilogi, og at det er derfor han sitter i en samtale om sine bøker nærmest uten å nevne dem med et ord. Men dette ville innebære en respekt for skjønnlitteraturen som denne forfatteren tydeligvis ikke har. Han kan ikke ha det, for han sier selv at skjønnlitteratur ikke interesserer ham. Etersom hans verker er spekket av intertekstuelle referanser, faller det seg naturlig å spørre hvorvidt han leser mye, hvorpå han svarer at han nærmest ikke leser overheadet. Han er jo kunstner, og det er dette han bruker tiden sin på. Som en artig tilleggsopplysning kan han informere om at han bare har googlet seg fram til alle intertekstuelle referanser. (Jada, han er en provokatør. Jeg vet det. Men han har et mistenkelig lite behov for å kalle installasjonen en mindreverdige uttrykksform.)

Konflikten jeg har ant konturene av trer plutselig klart fram for meg. Det er en konflikt mellom leser og forfatter. Ikke av

den gamle, kjente typen konflikt om forholdet mellom intensjon og tolkning. Nei, det er mye verre. En manglende interesse og respekt for tekst generelt hos forfatteren, som han spyr utover sine tilhørere på litteraturhuset. Tilhørerne, hans lesere, i det minste undertegnede, er svært uenige. Uenige i at skjønnlitteratur ikke er kunst. Og uenige i at hans skjønnlitteratur ikke er kunst.

Ordet konflikt er kanskje noe de fleste forbinder enten med politikk eller mellommenneskelige relasjoner. I denne utgaven av Filologen har vi ønsket å ta for oss mange ulike former for konflikt, både disse og mer utradisjonelle forståelser av begrepet. Vi har historiske konflikter, språklige konflikter, politiske konflikter og konflikter forbundet med den menneskelige underbevissthets. Les og nyt!

tegneserie du jour © anders dahlen
<http://home.powertech.no/dumbhat/webcomic/>

Innholdsfortegnelse

Kampen om minnet

av Mads Dahl Gjefsen 8

Krise i Kongo

av Torstein 12

Helvete på norsk jord

av Erling Lorentzen Sogge 18

Landet med de tusen konflikter

av Hilde Jørgensen 24

Konflikt om språkreformasjon

av Trond Werner Pettersen 27

Kobber, gift og frimerker

av Kim Kantardjiev 34

Om Gud, gamledager og guds-bevis

av Michael Skjelderup 37

Hvem er redd for Ayn Rand

av Ida Karine Gullvik 41

Girls, what have we done – to ourselves?

av Marie Alming 47

Seinfeld-syndromet

av Eystein Halle 56

Den lille larven aldri mett

av Cecilie Hemstad 61

Rekonstruksjon

av Jo Andreas Sannem 62

Geni

av Andrea Sand Bruer 65

Reisebrev fra India

av Margrethe Løøv 69

Høiberg og Hellenes på Nobels fredssenter

av Guro Christine Hellenes 72

Modig debut

av Kjersti Merete Salicath 75

Fatalisme og utilstrekkelighet

av Benedicte Persen Steihaug 77

Prodicus' spalte

79

Det klassiske filmportrettet: Rita Hayworth

av Sandra Mileo 84

Filologen spør

89

Kampen om minnet

av Mads Dahl Gjefsen

13. februar hvert år fylles Dresdens gater med demonstrerende nynazister i en begivenhet som til nå har forløpt uten voldelige konfrontasjoner. Tyske krigsgraver og minnesmerker kranslegges, og de alliertes overgrep minnes med sårhet og harme. Og sammen med nazistene demonstrerer også etterlatte.

Demonstrasjonene tilbyr et forum for sorg, men også et forum hvor den ellers så undertrykte følelsen av urettferdighet overfor tyske uskyldige kan uttrykkes.

Den tyske kulturhovedstaden Dresden ble bombet og forkullet av britiske fly i februar 1945. I Dresden står minnet om den annen verdenskrigs ødeleggelser sterkt, formidlet både gjennom de lemlastede barokke fasadene i byens historiske sentrum, og de mange gateplakatenes og minnesmerkenes illustrasjoner av den lokale jødeforfølgelsen.

En annen årsak til det stadige fokuset på bombingene i Dresden er imidlertid kampen som fortsatt pågår i dag om hvem som skal forvalte selve byens minnesymbolikk.

Kampen utkjempes i februar hvert år, når tusener av høyreeradicale fra hele Europa samles her for å minnes britenes luftangrep på byen.

De udramatiske formene demonstrasjonene har hatt til nå har gjort det umulig å forby dem, og frustrerte styresmakter føler seg bundet av demokratiets spilleregler.

Men det som plager myndighetene enda mer er at markeringenes siviliserte form også har hatt en annen effekt: Etterlatte fra bombingene av Dresden slutter seg til begivenhetene for å vise sine bånd med byens sår, uten at de selv anser seg som høyreekstremister av den grunn.

For de etterlatte er det anerkjennelsen av Dresdens uskyldige ofre som er det sentrale, ikke promoteringen av høyreekstremistisk propaganda. Demonstrasjonene tilbyr et forum for sorg, men også et forum hvor den ellers så undertrykte følelsen av urettferdighet overfor tyske uskyldige kan uttrykkes.

Et tiltak mot historiemisbruk

I skjæringspunktet mellom den tillatte personlige sorgens og den sosialt forbudte nazistiske ideologiens forståelse og bruk av historien, kommer en rekke problemstillinger til syne. Hvilke minner og historier kan fortelles og markeres offentlig, av hvem, og i hvilken form? I håp om å finne løsninger på problemstillingene rundt Dresdens minnesymbolikk var byen i februar 2008 tema og vertskap for konferansen «Remembrance as a commitment for peace, democracy of human rights».

Konferansen tok opp vanskeligheter knyttet til minnet, både som et konfliktskapende og fremmedgjørende element og som en potensielt forsonende kraft. Og allerede i tittelen utfordret konferansen den selektive historiefortellingen som de marsjerende høyreekstreme står for, der minnet utnyttes for å fremme en hatsk ideologi snarere enn menneskelig forbedring.

Særlig sterk var talen fra en ung kvinne som etter å ha mistet sin bror i Madrid-bombene i 2004 opplevde at foreningen hun stiftet for de etterlatte ble utnyttet av politiske krefter til en slik grad at slektninger av de drepte ble offentlig betset og utstøtt for sin «upatriotiske» sorg.

Dresden Kulturråd og Friedrich Ebert Stiftelsen stod for arrangementen sammen med lokale jødiske og kristne foreninger. Og kon-

feransedeltagerne fikk ta del i erfaringer gjort av blant andre Nürnbergs museumsvesen, Strasbourgs minoritetsstrøk, Dresdens program for generasjonsdialog, og merkevarebyggere fra Coventry. Denne engelske byen, som i dag kalles «the City of Peace and Reconciliation», ble også hardt rammet av bomber under annen verdenskrig.

Konferansens tilhørere kom fra et vidt spekter av organisasjoner, og både studentutvekslingsprogrammer, menneskerettighetsorganisasjoner, jødiske grupper og utøvende kunstnere var representert. Innleggene var også varierte, preget av bakgrunnen til de som holdt dem, og de speilet ulike måter å forholde seg til en historie med undertrykkelse og forfølgelse på.

Offergrupper og tilhørighet

Akademikere drøftet ulike perspektiver på hva hukommelse og historisk symbolikk faktisk er, og forklarte minnets betydning ut fra symbolets kraft. Her stod forestillingen om *kollektivt minne* sentralt, der dette ble fremstilt som et fenomen adskilt fra historisk kunnskap. Videre ble det emosjonelt og ideologisk ladede symbolet, snarere enn den objektive beskrivelsen av hendelser, ansett for å være bestemmende for hvordan det kollektive minnet om krigshendelser dannes.

Mer personlige bidrag ble gitt fra mennesker berørt av terror og fra kunstnere som ville

formidle allmennmenneskelige sider ved lidelse og urett. Særlig sterk var talen fra en ung kvinne som etter å ha mistet sin bror i Madrid-bombene i 2004 opplevde at foreningen hun stiftet for de etterlatte ble utnyttet av politiske krefter til en slik grad at slektninger av de drepte ble offentlig hetset og utstøtt for sin «upatriotiske» sorg.

At den høyst personlige sorgprosessen skulle kunne påvirkes og fordømmes til en slik grad av utenforstående vekket merkbar harme hos tilhørerne. Men samtidig viste en filmfremvisning at det var stor uenighet innad i forsamlingen om hvilke sorgprosesser som er akseptable. Filmen omhandlet en gruppe unge amerikanske jøder og tyske krigsveteraner som gjennom samtaleterapi behandlet forholdet til hverandre og til historien. I den påfølgende diskusjonen ble mye kritikk rettet mot filmens amerikanske deltagere som hverken hadde personlig eller familiær tilknytning til Holocaust, men som likevel

fremviste sterke følelser av hat og sorg.

Kulturspesifikke sorguttrykk

Det personlige båndet mennesker knytter til historien ble etter min mening undervurdert i meningsutvekslingene etter filmen, og kulturelle forskjeller i hvordan følelser uttrykkes gjennom ord og oppførsel ble, så vidt jeg kunne se, helt oversett i diskusjonen. En hovedsaklig europeisk forsamling fant det amerikanske sorguttrykket i filmen svulmende og barnslig. Det forsamlingen nok ikke tenkte på er at også denne kulturkonflikten er del av utfordringene knyttet til den kollektive hukommelsen og forståelsen av krig.

En hovedsaklig europeisk forsamling fant det amerikanske sorguttrykket i filmen svulmende og barnslig.

Det er nå en gang slik at hendelser gjerne blir til symboler i den forenklingen som historiefortelling innebærer, noe som også er tilfellet i Dresden. Byens rolle som selve bildet på lidelse og brutalitet blir satt i perspektiv om en er klar over at også 39 andre tyske byer opplevde tilsvarende eller større ødeleggelse uten å oppnå samme offerstatus i ettertid. Samtidig har byen Gernika, som ble bombet av tyske bombefly etter general Francos ordre i 1937, og foreviget i Picassos bilde av samme navn, en liknende symbolverdi som offer.

Er det moralsk holdbart å dyrke lidels-esikoner som Dresden og Gernika, når det å plassere disse byene øverst i et lidelseshierarki indirekte motarbeider minnet om tilsvarende lidelse andre steder? Spørsmålet er vanskelig fordi det forutsetter at det er mulig å fullstendig ta inn over seg graden av smerte og fordele medfølelsen utover de rammede.

Historiebruk og ansvarlighet

Symboler og forenklinger blir til fordi rangerte lister over ødeleggelse og lidelse ikke er forenelig med måten menneskers historieoppfatning dannes på. Dermed blir det også for enkelt å avfeie symbolsk kraft som en motsetning til historiefaget. Slik jeg ser det er symbolikk tvert imot en integrert del av kunnskapskonseptualisering. Og symboler finnes ikke bare i form av bilder, men også som ikoniske opplysninger eller karakteristikk som er anvendelige for propaganda for høyreekstremister. Den bevisste bruken av disse som samlingspunkter for hatsfremmende ideologier må derfor etter min mening identifiseres og fordømmes.

Patriotisme og propagandaens vekking av gruppeidentitet ble under konferansen gransket i forbindelse med Dresdens egen etterkrigshistorie, hvor problemet med å anslå antallet drepte er blitt knyttet til høyreekstreme gruppers kamp for å gjøre krigsminnekulturen til en ideologisk tjener. Gjennom konferansen ble man stadig minnet på at bombingene av Dresden brukes av høyreekstreme i argumentasjonen for den barbariske siden ved de allierte, en argumentasjon som er virkningsfull nettopp på grunn av sin legitime karakteristikk av Dresden-angrepets uhyrlighet.

Problemet med demonstrasjonene i februar hvert år skiller seg dermed fra holocaustfornektelse og idealisering av nasjonalsosialismen ved at det er snakk om utnyttelse av historisk sannhet snarere enn ren forfalskning av den.

En viktig appell til de mange konferansedeltagerne fra menneskerettighetsorganisasjoner i konfliktområder ble derfor at offerrollen både kan og må presenteres på en ansvarsfull måte. Om konferansens tittel skal kunne realiseres, er det nødvendig å gjøre seg oppmerksom på nyansene som finnes mellom forskjellige menneskers forhold til fortiden.

Krise i Kongo

tekst og foto av Torstein Taksdal Skjeseth

Langt borte fra kameralinser og avisoverskrifter skjuler verdens største humanitære krise seg i Øst-Kongo. Ufattelige 5 millioner mennesker har mistet livet i Kongo det siste tiåret, og i følge Flyktninghjelpen er 1,3 millioner mennesker flyktninger i eget land.

Bak disse uvirkelige tallene finner vi historien om en kongolesisk befolkning som siden den hvite manns inntog i Afrika har blitt utsatt for lidelser av en annen verden. Den belgiske koloniseringen av Kongo har blitt stående som en av kolonitidens mest hensynsløse og brutale historier. Med uavhengigheten i 1960 fulgte noen turbulente år, før et militærkupp førte despoten Mobutu Sese Seko til makten i 1965. Kongos befolkning betalte dyrt under Mobutus korrupte og autoritære regime, frem til en Rwanda -og Ugandastøttet invasjon førte til hans fall i 1997. Men Kongos ulykke stoppet ikke her – bare måneder senere eksploderte landet i det som har fått navnet «Afrikas Verdenskrig».

Krigen, som inkluderte åtte afrikanske land og et titalls militser, endte formelt i 2003. Konflikten lever imidlertid fortsatt i beste velgående i Øst-Kongo, med stadige trefninger mellom militser og regjeringsstyrker. Siden krigen brøt ut har den kostet over 5 millioner mennesker livet, noe som gjør den til den dødeligste konflikten siden 2. verdenskrig. I dag dør fortsatt over 1000 mennesker hver eneste dag i Kongo, først og fremst på grunn av mangel på grunnleggende helsetjenester.

Røttene til den vedvarende konflikten i Øst-Kongo er mange og komplekse. Hatet fra Rwandas folkemord i 1994 lever videre i Kongo, i form av etnisk baserte militser. Området er samtidig rikt på naturressurser, og internasjonale selskaper og lokale eliter tjener store penger på eksport under de rådende forholdene. Høsten 2008 er situasjonen i ferd med å forverre seg, med nye trefninger og nye strømmer av flytninger som blir drevet vekk fra sine hjem. Foreløpig er det lite som tyder på bedre tider for Kongos hardt prøvede befolkning.

Det er solnedgang over Lake Kivu, en vulkansk innsjø på grensa mellom Rwanda og Kongo. Rwandesiske badegjester spiller volleyball med utsikt mot Øst-Kongo, hvor det sies at hver åskam har sin egen milits. Øst-Kongo har lenge vært hjemsøkt av blodig krig og konflikt.

Internt fordrevne flyktninger venter på utdeling av utstyr fra FN i Øst-Kongo. I følge Flyktninghjelpen er 1,3 millioner mennesker på flukt i landet.

En liten gutt henter vann i en flyktningleir i Øst-Kongo. Over 5 millioner mennesker har mistet livet i Kongo det siste tiåret, i det som er den dødeligste krisen verden har sett siden annen verdenskrig.

I en skole i Sør-Rwanda ligger likene fra folkemordet i 1994 slik de ble funnet etter massakren. Etter historiens mest effektive folkemord flyktet folkemorderne og millioner av Hutuer til Rwandas naboland, blant annet Kongo.

Flyktingene i Øst-Kongo går en uviss fremtid i møte. Høsten 2008 er situasjonen i ferd med å forverre seg, med nye kamper mellom opprørere og regjeringsstyrker.

Helvete på norsk jord

av Erling Lorentzen Sogge

Da eg var fjorten år gammal gjekk eg gjennom ein fase med ekstremt dårleg døme-kraft. Dette resulterte i ein heil del uheldige episodar; mellom anna at eg bestemte meg for å konfirmere meg i kyrkja. Den kyrkjelege konfirmasjonen innebar diverse kristne leirar, sporadiske kyrkjebesøk, samt jamleg oppmøte på førebauande livssynsundervisning fram mot den store dagen. Leiaren for undervisinga var ein entusiastisk diakon i slutten av 40-åra som lyste av iver og veiva frenetisk med armane kvar gong han siterte bibelpassasjar. Etterkvart viste han seg også å vere eit medlem av det eg fram til da hadde tatt for å vere ein forlengst utdøydd art; dei ihuga tilhengjarane av ideen om helvete. Ein gong etter at eg og noen kompisar hadde skulka eit av desse arrangementa, tok han oss til side og forklarte så diplomatisk som rå var at vi hadde vår fulle rett til å forsake Jesus – Gud hadde trass alt utstyrt menneska med fri vilje – men han følte seg pliktig til å informere oss om at dette valet med stor sannsynlegheit ville innebere evig fortaping. Og ikkje i den liberale, metafysiske forstanden – her snakkar vi flammar, kjetting og smertehyl.

Helvete i radiobølger

Helvete kom til Noreg på ein søndag. Nærare bestemt søndag 22. januar 1953. Dette skjedde i form av ein direktesendt radiotale framført av vekkingspredikant Ole Hallesby. Hallesby var professor i truslære ved Menighetsfakultetet som han deltok i å opprette.¹ Han var også leiart for Det norske lutherske Indremisjonsselskap i ein mannsalder og vart sett på som ein stor rettleiar for det kristne lekfolket. Han var kjent for å vere urokkeleg i trua og kompromisslaus ovafor dei teologiske motstandarane sine, og skal ha meldt Arnulf Øverland til politiet da Øverland i 1933 publiserte den kritiske teksten «Kristendommen, den tiende landeplage».

«Jeg er glad for at det på den ytterste dag ikke er teologer og kirkefyrster, men Menneskesønnen selv som skal domme oss».

Hallesbys radiotale blir gjerne sett på som eit klimaks i den interne kyrkjestrída som herja tidleg på 1900-talet. Konservative og liberale teologar stod hardt mot kvarandre og krangla så busta fauk om korleis

ein skulle tolke skrifta. Dei verdikonservative kristne i fleirtal meinte at ein helst ikkje burde tolke bibelen i det heile, og protesterte sterkt imot desse nye kultur-radikale prestane som meinte dei kristne ideala måtte endrast i takt med samfunnet. Ein diskuterte seksualmoral, kvinns plass i kyrkja og blasfemi. Men i januar 1953 greidde altså Hallesby eigenhendig å gjere helvete til sjølve symbolet for brestepunktet mellom tradisjonell og modernisert kristendom.

Ole Hallesbys mekaniske frelse

Hallesby var ein svært dyktig talar, og i radiosendinga vendte han seg til dei ikkje-truande lyttarane sine og proklamerte med autoritær røyst: «Hvordan kan du som er uomvendt legge deg rolig til å sove som kvelden. Du som ikke vet om du våkner i din seng om morgenen eller i helvete?»² Det hastar å omvende seg, meinte Hallesby, for fortapinga kan alltid vere like rundt hjørnet, og det einaste som hjelp, om ein ikkje vil vakne opp i helvete, er å la seg frelse. Hallesby skildra frelse som ein mekanisk prosess der mennesket i aller høgste grad er passivt. Han samanlikna det med å gå gjennom ein operasjon på eit sjukehus, og understreka at ein doktor aldri spør ein pasient om han har greie på medisin før ho eller han utfører ein operasjon. «Han [doktoren] ville vite bare en eneste ting: Om du ville bli operert eller ikke.»³ Vidare

fortsette han:

«Du ligger på operasjonsbordet som et levende lik. Man bedøver deg så grundig at du ikke vet eller føler noen ting. Og for å være helt sikker på at du ikke skal gripe inn i operasjonen, binder han hendene og føttene på deg. Det er han som operer, du som blir operert.»⁴

Helvete kom til Noreg på ein Søndag

Hallesbys syn på frelse kan vanskeleg karakteriserast som særleg givande eller lystbetont. Frelse var eit kaldt, medisinsk inngrep, nødvendig for å få plass i himmelen. Og fulgte ein ikkje denne prosedyren visste ein kor ein hamna. Som konservativ teolog representerte han tydeleg ei dogmatisk og gudfryktig tru. Og han framsto ikkje mindre gammaltestamentleg med å foreslå at dei som hadde mot nok til å leve som uomvendte, hadde falt for «Satans fineste list»⁵

Kristian Scjeldrup og «fortapelsens mulighet»

Ifølgje Hallesby hadde Jesus tatt på seg å sørgje for at folk ikkje skal komme i «den evige fortapelse»⁶ utan at han først hadde talt med dei. Og det kan verke som om vekkingspredikanten frå Østfold meinte han sjølv hadde same ansvar ovafor den

norske offentlegheita. I 1953 var radioen truleg eit sterkare medium enn i dag og Hallesbys krasse ord og bilde førte til heftige protestar hos både «uomvendte» så vel som andre kristne.

Vi hadde vår fulle rett til å forsake Jesus – Gud hadde trass alt utstyrt menneska med fri vilje

Han vart håna og skjelt ut i pressa, men den mest artikulerte kritikken kom likevel frå Kristian Schjelderup – den radikale biskopen frå Hamar som mellom anna hadde erklært at «Jesus var død og borte som mange andre»⁷ og som igjennom fleire tiår stod for ein solid opposisjon mot dei verdikonservative teologane.

På spalteplass i Aftenposten 19. februar same år, kunne ein få med seg ein indignert Schjeldrup skulde Hallesby for å truge med helvete for å skremme folk inn i kristendomen. Dette, sa Schjeldrup, «[...]anser jeg ikke bare som uriktig, men direkte skadelig.»⁸ Å vinne folk over med kjærleik og forsoning ville vere meir i tråd med Jesu ideal. Vidare skildra han læra om helvete som problematisk og omstridt, og understreka at ho har alt anna enn kristne eller jødiske røter. Han viste til at Jesus faktisk brukte uttrykket Gehenna - men berre for å skildre alvoret i det han kallar «fortapelsens mulighet.»⁹ Og Schjelderup godtok ikkje at dette var synonymt med ein fysisk

straffestad for dei ufrelste. Ein måtte sjå bibelsitat i lys av dei verdsbilda som herska på den tida dei vart skrivne, legg han til. Schjelderup gjekk også direkte laus på rolla til teologane og stilte spørsmål om ikkje kanskje dei sjølve burde få hovudskylda for at så mange vender seg vekk frå det kristne budskap, i sin iver etter å felle dommar over medmenneske: «Jeg er glad for at det på den ytterste dag ikke er teologer og kirkefyrster, men Menneskesønnen selv som skal dømme oss». ¹⁰ Schjelderup hevda at kristi evangelium berre kunne vinne dei ikkje-truande over med kjærleik og trua på ei guddommeleg rettferd. Han konkluderte innlegget med å seie at «For meg hører læren om evig helvetesstraff ikke hjemme i kjærlighetens religion».¹¹

Utfallet av helvetesstrida

Trass i alle reaksjonane mot Hallesby, skapte Schjelderups innlegg like mykje, om ikkje meir kontrovers i dei kristne miljøa

Om Jesus omtaler ei søppelfylling eller ein straffestad for ei vonde, skal andre få lov til å spekulere på

enn den nemnde radiotalen. Dei liberale kreftene var i mindretal, og ei slik forskrudd tolking av den tradisjonelle trua var meir enn ein var villig til å tåle. Teologar stod trass alt nærare Gud, og sånt skulle

ein vere varsam med å utfordre. Institusjonar som Sjømannsmisjonen, Santalmisjonen og indremisjonen gav Hallesby si fulle støtte. Og likevel om mange andre kristne reagerte på språkbruken hans, meinte dei han stod på ein sikker bibelsk grunn i si sin omtale av helvete.¹² Mange konservative, inkludert Hallesby sjølv, meinte at Schjelderup med sitt innlegg braut med den kyrkjelege vedkjenninga og med ansvaret han hadde som biskop.¹³ Schjelderup mottok så mykje kritikk og press frå teologisk hald at han fann det nødvendig å ta opp saka med Kyrkjedepartementet, som igjen sendte ho vidare til høyring hos dei teologiske fakulteta, andre biskopar og jusprofessor Frede Castberg.¹⁴ Desse kom likevel fram til at Schjelderup ikkje han ikkje hadde gjort noe gale, og at han heile tida hadde halde seg innafør vedkenningsplikta si som biskop.

Leiaren for undervisinga var ein entusiastisk diakon i slutten av 40-åra som lyste av iver og veiva frenetisk med armane kvar gong han siterte bibelpassasjar.

Likevel om Schjelderup fekk hard medfart frå sine eigne, fekk den kristne humanismen han forkynnte stor støtte frå ikkje-kristelege hald, blant annan frå Gabriel Langfeldt, som var med på å etablere Human-Etisk Forbund. I 1954 skreiv han i ein artikkel i Samtiden at helsemyndigheitene

burde gripe inn mot den sjelelege terroren dei konservative ytra i Guds namn.¹⁵ Helvetesdebatten var også ein katalysator for debatten om kyrkje og stat. Noen månader etter Hallesbys radiotale skreiv dagbladet på leiarplass i avisa at «Hallesby og hans hird» hadde makta i kyrkja der dei regjerte med ei forelda, dogmatisk helvetestru. Og at alle som ikkje var einige i denne trua burde ikkje bidra til ei vidare finansiering av helveteslæra. «Den læren bør de forkynne på egen bekostning ved at staten skilles fra Kirken».¹⁶

Dødsstraff eller søppelfylling?

Likevel om staten i dag framleis har ein viss plass innafør kyrkjens veggar, trur eg ein trygt kan seie at helvete har vorte kasta på dør. Det finst såklart unntak.

Fortapinga kan alltid vere like rundt hjørnet

Da konfirmantleiraren gav meg valet mellom Jesus og evig pinsle, vart eg akkurat provosert nok til å tørke støvet av ein bibel eg hadde fått utdelt på barneskolen, og på oppfordring slå bla opp på Matteus 23:15. Her tar Jesus eit kraftig oppgjør med farisearar og skriftlærde. Han kallar dei hyklarar og seier dei «[...]drar land og strand for å vinna ein einaste tilhengjar, og når de har lukkast, gjer de han til ein som fortener helvetet dobbelt så mykje som de

sjølve.»¹⁷ Vidare i Matteus 23:33 legg han til: «Slangar og ormeyngell! Korleis kan de sleppa å verta dømde til helvete?»¹⁸ I ein revidert utgåve av nytestamentet trykt for noen år sidan, finn ein ikkje lengre ordet helvete. Det er i staden erstatta med Schjeldrups uttrykk: Gehenna. I ordforklaringa står det at Gehenna, eller Gehinnom på hebraisk, er eit dalføre sørvest for Jerusalem der israelittar som hadde falle frå Herren oppheldt seg og ofra ungar til dekadente gudar. Seinare vart dalen brukt som avfallsplass der ein brann søppel. Og etterkvart tenkte ein seg at dalen var «[...]ein straffestad for dei vonde etter døden, og namnet miste den geografiske tydinga.»¹⁹ «Helvete» er norrønt og er satt saman av to norrøne ord: Hel – dødsriket – og viti, som tyder straff.

*Ironisk nok markerte konfirmasjonen slutten på
den kristne karrièren min*

Om Jesus omtaler ei søppelfylling eller ein straffestad for ei vonde, skal andre få lov til å spekulere på. Etter mitt skjønn verkar det i alle fall som han forstår denne staden langt mindre bokstaveleg enn både Ole Hallesby og konfirmantleiaren min. Ironisk nok markerte konfirmasjonen slutten på den kristne karrièren min, men eg er heilt sikker på at helvete finst – for dei som

leitar lenge nok.

Notar:

1. Hallgeir Elstad, Per Halse, Illustrert norsk kristendomshistorie, (Bergen: Bokforlaget, 2002) s. 181
2. Ole Hallesby, Radiotale (1953) i norsk tro og tanke bind 3 1940-2000, redigert av Jan Erik Ebbestad Hansen (Universitetsforlaget: 2001), s. 116
3. Hallesby, Radiotale (1953) s. 157
4. Hallesby, Radiotale (1953) s. 157
5. Hallesby, Radiotale (1953) s. 157
6. Hallesby, Radiotale (1953) s. 156
7. Hallgeir Elstad, Per Halse, Illustrert norsk kristendomshistorie, s. 182
8. Kristian Schjelderup, Professor Hallesbys radiotale, i norsk tro og tanke bind 3 1940-2000, redigert av Jan Erik Ebbestad Hansen (Universitetsforlaget: 2001), s.161
9. Scjelderup, Professor Hallesbys radiotale s.162
10. Scjelderup, Professor Hallesbys radiotale s. 162
11. Scjelderup, Professor Hallesbys radiotale s. 162
12. Paul Knudsen, Da helvete var løs : <http://www.dagbladet.no/kultur/2003/01/25/359751.html>
Lese 4.10.08
13. Hallgeir Elstad, Per Halse, Illustrert

- norsk kristendomshistorie, s. 211
14. Hallgeir Elstad, Per Halse, Illustrert norsk kristendomshistorie, s. 211 – 212
 15. Paul Knudsen, Da helvete var løs.
 16. Paul Knudsen, Da helvete var løs.
 17. Bibelen, 2.utg (Oslo: Det norske bibelselskap, 1985) Det nye testamentet s.32
 18. Bibelen (1985), Det nye testamentet s. 32
 19. Det nye testamentet (Oslo: Det norske bibelselskap 2005)

Litteraturliste:

Bibelen, 2.utg (Oslo: Det norske bibelselskap, 1985) Det nye testamentet
 Det nye testamentet (Oslo: Det norske bibelselskap 2005)
 Elstad, Hallgeir og Halse, Per, Illustrert norsk kristendomshistorie (Bergen:

Bokforlaget, 2002)

Hallesby, Ole. «Radiotale (1953)» i norsk tro og tanke bind 3 1940-2000, redigert av Jan Erik Ebbestad Hansen (Universitetsofrlaget: 2001)

Knudsen, Paul, Da helvete var løs
<http://www.dagbladet.no/kultur/2003/01/25/359751.html>

Schjeldrup, Kristian. «Professor Hallesbys radiotale» i norsk tro og tanke bind 3 1940-2000, redigert av Jan Erik Ebbestad Hansen (Universitetsofrlaget: 2001)

Landet med de tusen konflikter

– Tsjetsjenias situasjon i 2008

av Hilde Jørgensen

Situasjonen i Tsjetsjenia i dag er mangefasettert, kompleks og involverer flere, ofte overlappende sider. Både religion og motstandskamp spiller stor rolle, også i urolighetene som tar flere liv i andre deler av Nord-Kaukasus. Gamle skikker og tradisjoner har fortsatt en finger med i spillet. Det samme har følelser som stolthet, ydmykelse og bitterhet – følelser enhver krig vil gi opphav til, og som vil fortsette å gro om de ikke blir konfrontert og bearbeidet i tide.

Dessverre er det ikke bekymring over befolkningens bitterhet, hat og vonde minner som har stått på myndighetenes dagsorden etter krigens slutt i Tsjetsjenia. At nasjonens psyke nok er så tynnslett at den kan revne under vekten av en fjær har for eksempel ikke oppmuntret landets president til å gjenoppbygge store deler av skole- og helsevesenet. Forsoning mellom

folkegrupper har heller aldri vært et hett tema for styresmaktene i etterkrigstidens Tsjetsjenia.

Dessverre er det ikke bekymring over befolkningens bitterhet, hat og vonde minner som har stått på myndighetenes dagsorden etter krigens slutt i Tsjetsjenia.

Derimot har fasadebygging stått på dagsordenen. Hovedstaden Groznyj er blitt skinnende ny. Både Vladimir Putin og tsjetsjernes egen president, Ramzan Kadyrov, har erklært at freden nå hviler over landet. Og det ser ut som fred. Da spiller det liten rolle om mange av fasadebyggerne sjelden fikk lønn, at arbeidsledigheten er høy og at en hel befolkning lider av posttraumatisk stress og står uten noen form for hjelp til å takle det. Om det ikke lenger kan kalles krig, vil jeg i det minste påstå at dagens Tsjetsjenia er herjet av konflikt.

Men hva er egentlig en konflikt? Wikipedia definerer konflikt som en situasjon preget av disharmoni, uenighet eller splittelse, forårsaket av en faktisk eller oppfattet opposisjon mellom forskjellige verdier, behov og interesser. Dette er nok ikke definisjonen det hersker størst konsensus om, men ikke desto mindre er den et godt utgangspunkt for en tankerekke rundt dagens situasjon i Tsjetsjenia.

For Tsjetsjenia er preget av alt dette. *Disharmoni* fordi landet fortsatt duver i de sterke etterdønningene etter krigen og all råskap den førte med seg. *Uenighet* fordi over 200 år med motstandskamp har lagt slekter og landsbyer øde og skapt usikkerhet blant befolkningen om hva frihet er og hvor mye den egentlig er verdt. *Splittelse* fordi landets befolkning er blitt halvert siden 1900. Av de som fortsatt klorer seg fast kjemper mange for å leve et normalt liv mens de lukker øynene for urettferdigheten som rammer dem, mens andre godtar med åpent sinn.

Flere velger også å ty til våpen og forstetter kampen for det de hevder er selvstendighet, frihet eller rettferdighet. Men konflikten har i stor grad også blitt *tsjetsjenisert* – i stedet for å se mot Russland har ulike militsgrupper nå rettet blikket mot Russlands representanter i Tsjetsjenia, Kadyrov og hans hær, som med stor suksess har

overtatt rollen som landets nye undertrykkere. For øvrig kan nevnes at det er disse mennene som mistenkes for drapet på journalist og menneskerettighetsaktivist Anna Politkovskaya kun dager før manuset til hennes nye bok lå ferdig.

Konfliktlinjene går på tvers av hverandre og sammen skaper de et intrikat virvar av verdier, behov og interesser, og dermed også et utall mulige utfall av konflikten.

Noen fortsetter å se mot Russland. Noen har hoppet over til Kadyrovs side. Men i dag kjemper stort sett tsjetsjener mot tsjetsjener, og konfliktlinjene de kjemper langs er mange. Wahabbismens raske fremmarsj i landet etter 1999 går ofte stikk i strid med tradisjonelle verdier og kulturer, som fortsatt er høyt aktet. Samtidig vedvarer feidene mellom klaner, familier og slekter som gjennom uminnelige tider har vært en mann eller kvinnes eneste trofaste rettvern, og båndene til familien er derfor sterke. En annen konfliktlinje strekker seg mellom de som fortsatt kjemper for selvstendighet, de som ønsket et tett samarbeid med Russland og de som bare ønsker å bli kvitt Kadyrov og hans steinharde styre.

Konfliktlinjene går på tvers av hverandre og sammen skaper de et intrikat virvar av verdier, behov og interesser, og dermed

også et utall mulige utfall av konflikten. En separatist som kjemper for Tsjetsjenias uavhengighet kan også være en Wahabbist som ønsker sharialovgivning velkommen på tross av dens brudd med gamle skikker. En soldat i Kadyrovs hær kan også være medlem i samme slekt som flere av de kjempende på den andre siden. Dette gjør konflikten vanskelig å forstå, og gjør at den kan ofte virke selvmotsigende. Samtidig gjør det også generalisering av konflikten ekstra farlig da vi aldri riktig kan vite motivet bak en manns eller kvinnes handling.

Etter 17 år med ignoranse og stillhet rundt forholdene i Tsjetsjenia er det nå på tide å skrike ut før det igjen er for sent.

Ingen konflikt har kun to sider. Sidene i Tsjetsjenias konflikt er for øvrig mange, og involverer parter langt utenfor egne grenser. Det er mange tusen tsjetsjenere i Norge i dag. De er et stille folk – holder seg ofte for seg selv. Mange omgås ikke andre tsjetsjenere eller andre fra samme område, og det er ofte fordi de er redde. Mange har fortsatt familie og slekt i hjemlandet, og de tier om sin egen historie av redsel for at de som fortsatt er igjen skal komme til skade. Dette kan virke paranoid, men sant eller ei – det sier sitt om situasjonen i Tsjetsjenia når menneskene som kommer fra området ikke tør å snakke sammen, ikke engang her i trygge Norge. Noe har skremt dem.

Skremt dem virkelig dypt.

Hittil i år er Ingusjetia og Dagestan de ledende landene i Nord-Kaukasus når det kommer til antall døde i væpnet konflikt. En storkonflikt kan være i ferd med å eskalere. Vi kan ikke la oss tvinge til taushet om denne situasjonen også. Etter 17 år med ignoranse og stillhet rundt forholdene i Tsjetsjenia er det nå på tide å skrike ut før det igjen er for sent. Vi skylder våre naboer og medmennesker såpass.

Konflikt om språk- reformasjon

– noen ord til et jubileum

av Trond Werner Pettersen

«Konflikt» er et ord som i dag ofte forbindes med politikk, som for eksempel i det ikke ukjente begrepet «krig og konflikt». Men konflikt er ikke bare begrenset til den politiske og militære arenaen. Alle deler av samfunnet har vært berørt av konflikt av en eller annen art. I norsk sammenheng har ikke minst filologien, og da særlig språket, lenge vært et konfliktemne, og må vel kunne sies å være det fremdeles. Vi er inne i en rekke av jubileumsår: H.C. Andersen i 2005, Ibsen i 2006, og i år markerer vi 200-års minnet for Henrik Wergelands fødsel. Både for samtiden og ettertiden har Wergelands liv stått i et slags konfliktens lys. Språket var en av samtidens konfliktemner, for ikke å si stridsemner, han engasjerte seg i: Striden om norsk språknormering.

Før Wergeland

Kjernen i striden var det norske skrift-

språkets forhold til det danske, og hvorvidt det var riktig å arbeide for å utvikle et eget norsk skriftspråk, og hvordan dette i så fall best burde gjøres. Men la oss begynne med begynnelsen. I 1814, vannskillet i Norges historie, var det norske og danske skriftspråk det samme, men intet språk er statisk. I løpet av 1700-tallets siste halvdel hadde språket blitt mer og mer nordisk, ved at fremmedord ble erstattet av danske og også av norske ord og begreper. Denne utviklingen var ikke tilfeldig, men hang sammen med interessen for, og påvirkningen fra norrønt språk og litteratur. Danske forfattere som Ewald og Oehlenschläger innførte flere norrøne ord i det danske språket. Hos den særdeles aktive og omstridte dikterpresten N. F. S. Grundtvig var det like mye snakk om en endring av stil som om en økning av ordforrådet. En folkelig stil krevde folkelige begreper og omvendt. En tidlig milepæl i spørsmå-

let om språkutviklingen var P. E. Müllers avhandling fra 1813, *Om det islandske Sprogs Vigtighed*. Müllers kjernepunkt er at oldspråket, som han kaller det, vil kunne berike samtidens språk, og ha innflytelse på det. Slike tanker skulle senere bli tatt opp av begge fløyene i den norske språkstriden på 1830-tallet.

Striden om talemål var i og for seg en uproblematiske strid, i den forstand at den dreide seg om et enten/ eller: Var norsk talemål, dialektene, gode nok fra et estetisk dannelsessynspunkt, eller ikke?

Som de danske, gjorde også norske forfattere i tiden bruk av folkelige ord og begreper i sin diktning – særegne norske uttrykk. Dette var ikke et utslag av noen bevisst språklig separatisme fra det danske, men skyldtes at spesifikt norske forhold og norske begreper krevde egne betegnelser som rett og slett ikke fantes på dansk. Like mye var det en konsekvens av at stilen krevde det. Et godt eksempel er Henrik Anker Bjerregaards *Fjeldeventyret* fra 1824, Norges første nasjonalstykk før Peer Gynt. En av karakterene snakker gudbrandsdalsdialekt, et grep for mer autensitet; en ekte gudbrandsdøl med dansk talemål var neppe særlig troverdig. Stykket er fullt av andre norvagismer fra dagligspråket som «gutter, kakse, niste og skrepper» - alle eksempler på ord som ikke var en del av offisiell norm.

Fjeldeventyret fikk kritikk fra Danmark. Det norske språket begynte å skille seg fra det danske. I 1814 var de politiske båndene brutt, og nå begynte også de kulturelle å rakne.

Tale- og teaterspråk

Spørsmålet om hva som var dansk og norsk språk, og hvordan norsk burde være og bli var høyst aktuelt i tiden etter 1814. Normering, eller i dette tilfelle en fornorsking av skriftspråket var som forstått en ting. Videre var det en navnestrid, en strid om det skriftspråket som ble brukt i Norge i det hele tatt kunne kalles norsk. Det var også en strid om hva som kvalifiserte som godt og dannet talespråk. Det var ikke uvanlig å lempe sitt talespråk etter dansk, som i viss forstand ble forstått som den mest dannede, korrekte uttalen. Dette ble ikke borte i 1814, men tvert imot mer vanlig. Å tale dialekt tidligere kunne være et utslag av norsk patriotisme rettet mot danskene, men i et selvstendig Norge var slikt blitt overflødig.¹ Da Christianias første offentlige teater åpnet i 1827 ble scenespråket raskt en del av det språklige dilemma. Teatret bestod av hovedsakelig danske skuespillere, men også av noen norske. For begge grupper gjaldt at scenespråket skulle være dansk, eller norsk med dansk uttale.

I 1830 kastet Wergeland seg inn i debatten

om talespråket på teatret. I farsen *Harlequin Virtuos* skriver han nedlatende om det offentlige teatrets nye og bedre språk som skuespillerne skal lære nordmennene å snakke. I avisartikler og i flere farser fortsetter Wergeland sin kamp mot synet på dansk uttale som overlegen i forhold til norsk, en kamp han ikke vant. Striden om talemål var i og for seg en uproblematisk strid, i den forstand at den dreide seg om et enten/eller: Var norsk talemål, dialektene, gode nok fra et estetisk dannelsessynspunkt, eller ikke? Problemet var langt verre når det gjaldt skriftspråket. Her var lite klart definert, noe som gav grobunn for frie entreprenører i lingvistikken, som Henrik Wergeland. Selv så de seg som «forbedrere». Motstanderne kalte dem fordervere.

Språkreformasjon

Debatten om teaterspråket fortsatte, men i 1830-årene ble den overskygget av striden om skriftspråket og dets fremtid. At Henrik Wergeland står sentralt i denne, skyldes at det var nettopp *hans* språk som i stor utstrekning var utgangspunktet for og gjenstand for debatt. Helt fra han begynte å skrive hadde han innført genuint norske begreper i sin diktning, ja faktisk skapt nye. Det var spesielt med det store diktverket *Skabelsen, Mennesket og Messias*, og den tidligere omtalte farsen *Harlequin Virtuos*, språkstrevet som det heter ble viet

oppmerksomhet i pressen både fra tilhengere og motstandere. I et av innleggene anklages Wergeland for ikke å skjelne mellom gode ord i språket og de ordene som «Mening og Fordom har [...] nedtrykt til Folkets Pøbel».² Welhavens kritikk av *Skabelsen* er velkjent, selv om det først og fremst var den litterære siden han angrep. Wergeland brøt alle estetiske regler for god diktning etter Welhavens oppfatning, og det er derfor grunn til å anta at også frie nyskapninger i språket hørte til den formløsheten i Wergelands diktning som Welhaven ikke kunne godta.

En av karakterene snakker gudbrandsdalsdialekt, et grep for mer autensitet; en ekte gudbrandsdøl med dansk talemål var neppe særlig troverdig.

Som forfattere før og etter ham var Henrik Wergeland en flittig samfunnsdebattant. Han skrev flittig i aviser og blader og var selv utgiver av flere. Da han vinteren 1831 begynte å skrive i *Folkebladet* lot ikke kritikken mot den språklige vendingen bladet fikk vente på seg. Wergeland, og hans tilhengere, som en annen av samtidens store debattanter Ludvig Kristensen Daa, fylte bladet med dialektord fra by og bygd. De lagde nyskapninger fra norrønt. Det ble så mye at motstanderne snakket om den «folkebladiske Tunge».³ Etter et kritisk innlegg i *Morgenbladet* mot nylagde ord,

kom Wergelands første direkte innlegg i striden som var viet det han selv kalte språkforbedring. Språkforderving var det motstanderne stemplet det som. Wergeland legger frem hva han vil med sitt arbeid. Målet er «at ophjælpe og berige vort under det danske Herretryk mishandlede og udplyndrede Sprog, ved at øse saavel af Fædrenes som af det nuværende herlige Stammesprog». ⁴ Motivet er hva vi litt enkelt kan kalle nasjonalindividuell og folkelig. Norge trengte selvstendighet fra det danske. Det var folkespråket, dvs. som var det viktigste utgangspunktet. Wergelands argumenter kretser i stor grad rundt det han kaller språkets ånd. Norsk diktning og norske forhold krevde et språk som kunne uttrykke Norge og det norske. «Der er lige-saameget Folkets som Landets Natur, der skal leve i Sproget og give det dets Tone». ⁵

At Henrik Wergeland står sentralt i denne, skyldes at det var nettopp hans språk som i stor utstrekning var utgangspunktet for og gjenstand for debatt.

Ved siden av Wergeland og Daa må en tredje tas med blant språkstreverne: Jonas Anton Hielm (1782-1848). Hielm har i våre dager gått like mye, om ikke mer, i glemmeboken, som Ludvig Daa. Hans innlegg i *Norsk Maanedsskrift* i 1831 er en god redegjørelse for situasjonen og for språkstrevets mål, men med et annet utgangspunkt

og hovedmotiv enn Wergeland. Hielm går dypere lingvistisk til verks og redegjør for ulike arter av forskjeller innad i språket. Han hevder at Norge har tre hoveddialekter av samme språk: fjellmålet, bymålet, og skriftspråket. For ham er det nødvendig å bryte ut av de rammene det danske skriftspråket satte fordi det naturlig var skriftspråket som skulle utvikles fra talespråket. I Norge, i motsetning til Danmark, stod de to språkene i konflikt. Men Hielm ønsket at det var bymålet og ikke dialektene på bygdene som skulle danne utgangspunktet for språknormering. Videre la han frem et ønske om at det skulle lages en grammatikk og ordbok over landets virkelige språk, for at dette på vitenskapelig grunnlag skulle kunne sammenlignes med svensk og dansk.

P. A. Munch. Kritikk av det metodeløse

I august 1832 kom artikkelen som har blitt stående som kjernen i motstanden mot språkstrevet i samtiden. Forfatteren var ingen hvem som helst, men sin tids fremste norske ekspert på historisk språkvitenskap og mye mer: Peter Andreas Munch (1810-1863). Munch var en god venn av Welhaven og med i den såkalte Intelligenskretsen, som vi i dag kanskje fremst tenker på som «Wergelands motstandere». Men det ville være et grovt overtramp å tenke på Munch kun som en støttespiller for Wel-

haven. Munchs kritikk var vitenskapsmannens, ikke dikterens.

Ser vi på Wergelands motiver og Munchs kritikk for overfladisk er det fort gjort å trekke den forbastede konklusjon at Munch var helhjertet motstander av ikke bare Wergelands metode, men også av hans motiver.

Munch er kategorisk i sin oppfatning av språksituasjonen: Norge hadde ikke et eget skriftspråk; språket var dansk. Talespråket var derimot de norske dialektene. Skulle Norge ha et skriftspråk verdig å kalles norsk, måtte dialektene danne utgangspunktet. Her er i bunn og grunn Munch og målstreberne på linje. Kjernen i Munchs kritikk er metoden. De såkalte «Sprogfordærverne» gikk frem uten plan og klar metodikk. Alt som virket rotnorsk og originalt ble gjort til et sammensurium. Målstreberne viste «den groveste Uvidenhed og den latterligste Inkonsequents».⁶ Det er særlig Wergeland Munch angriper, og han anklager ham for fritt etter sitt eget hode å ville «opstille Ordene ligesom de [...] vare rystede ud af Ærmet».⁷ I tillegg til å kritisere mangel på konsekvens og klar vitenskapelig metode i arbeidet, kommer Munch inn på sitt syn på hele språket som en organisme. Ordforandringer, som Wergeland og likesinnede hengav seg til, var bare det ytre i språket. Men slikt kunne aldri bestemme språkets «indre Væsen og

Navn».⁸ Skulle Norge få noe som kunne kalles et selvstendig språk måtte kraftigere lut til. Det man måtte var å gjeninnføre de gamle formene fra norrønt. Det er her Munch fremstiller den tanken som han kanskje er mest kjent for: å bygge et nytt språk på den norske dialekten som lå nærmest norrønt. Det var norrønt som måtte være utgangspunktet for en språklig nybrottsarbeid, ikke «som nu skjændigen at forhutle og sammenjaskes vore Dialekter i vild Uorden».⁹

Ser vi på Wergelands motiver og Munchs kritikk for overfladisk er det fort gjort å trekke den forbastede konklusjon at Munch var helhjertet motstander av ikke bare Wergelands metode, men også av hans motiver. Ser vi på hva han skriver i *Norsk Sprogreformation* blir det imidlertid klart at han ikke protesterte mot motstandernes egentlige mål, men midlet i alminnelighet og metoden i særdeleshet. Men Munchs kritikk, og hans tanke om å skape et norsk språk bygd på norrønt og dialektene må sees på bakgrunn av Munchs posisjon som historiker og lingvist, selv om han strengt tatt på dette tidspunkt stadig bare var stud.jur. Munch var godt inne i samtidens språkvitenskap, og da særlig den historiske sammenlignende språkvitenskapen, som på denne tiden var i rivende utvikling. Sammenlignende språkvitenskap er læren om språkernes opphav og slektskap. Me-

toden bygde på, og krevde, systematikk og konsekvens. Dens kjerne var læren om lydoverganger. Det var med andre ord en metode som bygde på språkets indre heller enn dets ytre. For en representant for denne vitenskapen måtte Wergeland og likesinnedes arbeid fortone seg like mye sinnssykt som amatørmessig. Da Ivar Aasen i 1848 utgav sin grammatikk over det norske folkespråket, som bygde på et nitidig og stort analytisk og systematisk

Konflikten om språket begynte for Wergeland, ble videreført og satt på dagsorden av ham, og den fortsatte etter ham.

arbeid med å samle inn språkprøver, var Munch svært anerkjennende. Årsaken var todelt. Aasen fremla et arbeid som bidro til å underbygge Munchs eget, om det historiske slektskapet mellom det norrøne og samtidens talespråk. Det holdt vitenskapelige mål, men var systematisk og grundig. Munchs holdning kan ikke bare relateres til hans vitenskapelige utgangspunkt, men også til hans ønske om å heve norsk vitenskap til høy internasjonal standard, og skape et sentrum for norrøn filologi i Europa. En uvitenskapelig og amatørmessig fornorsking av språket, som egentlig i hans øyne gjorde god dansk til dårlig var ikke tjenlig for dette.

Wergeland svarte Munch i artikkelen «Om norsk Sprogreformation», som riktignok ikke kom på trykk før flere år senere. Han holdt fast på sine tidligere grunntanker: Det nasjonale og folkelige. Wergeland betraktet fremtidens norsk i posisjon mellom dansk og svensk. Han angriper sine motstandere som preget av «taabelig Fornemhed» fordi de, etter hans syn, ikke mener hans språklige nyvinninger er høyverdige nok. Men han er klar på at hans ord fremdeles kun er forslag – endringer kunne ikke tvinges frem. Forandringene måtte komme ved frivillighet. Konflikt eller ikke. To ting var Wergeland og Munch åpenbart helt enige om: Språket skulle ikke overskyllles av ubrukelige ord, og det var et mål å hevde norsk språk.

Etterord

Vi som sitter med historiens fasit i hånd kan si at Wergeland var en forløper for Knud Knudsen og bokmålet, like som han kan tolkes som forløper for Ivar Aasen. Hva som forener alle tre er det samme som også var det Wergeland og motstanderen Munch hadde felles: At norsk talespråk og skriftspråk ikke var felles og at språkets nasjonale egenart var viktig. Den ene av dem var folkeopplysningsmannen som vendte seg mot samtidens dialekter blant allmuen. Den andre var vitenskapsmannen som så tilbake på den norrøne arven, som også førte ham til dialektene.

Den 12. juli 1845 døde Henrik Wergeland. Tre år senere kom Aasens grammatikk. I tur og orden skulle nynorsk vokse fram og etablere seg som et alternativ ved siden av det offisielle skriftspråket som også det skulle utvikles frem til i dag. Konflikten om språket begynte før Wergeland, ble videreført og satt på dagsorden av ham, og den fortsatte etter ham. Offisielle reformer har sjelden blitt godt mottatt fra dag en, eksempler er rettskrivningen av 1938 og tallreformen av 1951. Men nettopp at konflikten har fortsatt til dags dato illustrerer et viktig moment som er viktig for å forstå både den og alle konflikter i alminnelighet: Behovet for å identifisere en språkform som sin.

Noter

1. Den bergenske læreren Lyder Sagen talte alltid bergensk fordi han i studiedagene i København markerte at han var nordmann og ikke følte noen underlegenhet overfor Danmark og danskene.
2. Seip 1914: 46.
3. Seip 1914: 48.
4. Sitert etter Seip 1914: 48.

5. Sitert etter Seip 1914: 48.
6. P. A. Munch 1832: «Norsk Sprogreformation», i Hansen 1979: 124.
7. Munch: «Norsk Sprogreformation», i Hansen 1979: 126.
8. Munch: «Norsk Sprogreformation», i Hansen 1979: 127.
9. Munch: «Norsk Sprogreformation», i Hansen 1979: 129.

Litteratur

- Hansen, Eskil (red.) 1979: Fra norsk språkhistorie, Universitetsforlaget, Oslo.
- Herstad, John 2008: «Archivaren, - Gud bevar'en!» Henrik Wergeland som riksarkivar, Messel forlag, Oslo.
- Knudsen, Trygve 1923: P. A. Munch og samtidens norske sprogstræv, Gylendal, Kristiania.
- Seip, Anne-Lise 2007: Demringstid – Johan Sebastian Welhaven og nasjonen, Aschehoug, Oslo.
- Seip, Didrik Arup 1914: Norskhet i Sproget hos Wergeland og hans samtid, Aschehoug, Kristiania

Kobber, gift og frimerker

av Kim Kantardjiev

Konflikter i alle former har noe ved seg. Man kjenner seg selvsagt igjen i dem, men jeg tror ikke det er derfor man er opptatt av dem. Det er fordi de stort sett er helt meningsløse. Alt kunne vært ordnet på mer effektive, hyggeligere, raskere og bedre måter. Dette er ikke noe forsøk på vise hvordan konflikter kan løses mer effektivt, hyggeligere, raskere og bedre. Dette er derimot et forsøk på å vise at konflikter, i alle sine vidunderlige former, er poetiske, har humor, handler om medmenneskelige relasjoner, og i bunn og grunn er, i mangel av et bedre ord: fjollete.

Blant de dummeste konfliktene jeg noen gang kan huske å ha lest om, skiller en seg ut som umåtelig teit. Ordet «teit» er ikke tilfeldig valgt, for hva ellers skal man si om en krig som har fått tilnavnet «frimerkekrigen»? Stridens utløser var et frimerke som ble trykket i Bolivia, der området Gran Chaco tilsynelatende var innenfor landets grenser. Paraguay kunne ikke vært mindre enig. De tok seg derfor den frihet å trykke et enda større frimerke der Gran Chaco tydelig var innenfor deres grenser.

Frimerkene vokste og vokste, før man, må vi anta, innså at det ikke lenger var praktisk mulig å lage større frimerker. En konvoluttside er kanskje grensen. Hva gjorde man så? Jo, da gikk man til regulær krig. Bolivia sendte tropper til området og tre år senere var 100.000 soldater døde. Sikkert noen som følte seg litt dumme i ettertid.

Ikke alle konflikter er så forbilledlig latterlige at selv 100.000 menneskers død ikke stopper en fra å le. Noen fremstår likevel som ganske absurde, selv uten store tap av menneskeliv. Fotballspilleren Roy Keane var kaptein på Manchester United i mange år, og kan vel sies å ha et noe slett lune. Etter å ha skadet seg selv (!) i et forsøk på å takle norske Alf Inge Håland i 97/98-sesongen, noe sistnevnte var særdeles misfornøyd med og gav klart uttrykk for, ble Keane lettere irritert. Men tro ikke at han hisset seg opp på stedet. Nei, isteden valgte han sesongen 2000/2001 for sin store hevn (klippet på Youtube bør sees). Tre-fire år etter den første hendelsen, i en hårreisende takling i knehøyde, får Keane sin søte hevn. Han ventet knapt på det røde

kortet fra dommeren og bare spradet mot spillerutgangen. Imponerende engasjement altså. Man skulle tro at siste ord var sagt der, men nei, Keane følte for å utbrodere, og uttalte i sin biografi noe senere: «I'd waited long enough. I fucking hit him hard. [...] And don't ever stand over me sneering about fake injuries.» Nok sagt.

En slik konflikt kan virke alvorlig den, men sammenlignet med fordums tider må hendelsen beskrives som en bagatell. Skal du ha ordentlige personkonflikter er det bare å bla noen sider i Sagaene. Egil Skallagrimson, for eksempel, var på uventet besøk hos kongevennen Atløy-Bård på en av sine

reiser. Dessverre var gården helt tom for øl, så Egil og hans følgesvenner måtte ta til takke med surmelk. Ja, på den gården stod det dårlig til. Men sannelig dukket ikke kongen opp senere på kvelden, og da skulle det ikke stå på ølet nei! Egil var vel i et poetisk humør etter surmelken og kvad:

*Om ølskort du ymtet,
Usling! – enda ødselt
til diseblot opp var disket;
dumfrekk jeg deg kaller!
For ukjent folk altfor
ille din ondskap du dulgte.
Bare fusk og falskhet, Bård min!*

i din framferd fant jeg.

Egil tømte selvsagt både ett og to horn med øl, og noen til for sikkerhets skyld, men tro ikke at det stoppet der. Bård ble vel etter hvert lei av sin øltørste gjest og prøvde å forgifte ølen til Egil, en tjeneste som Egil gjengjeldte til gangs: «Han kjørte sverdet i Bård midtlivs, så odden stakk ut i ryggen på ham. Bård stupte død, og blodet puldret av såret». Jeg har selv vært innkjøpsansvarlig for ølet på Uglebo, men sjelden har blodet «puldret» fordi jeg har gjemt unna noen *Erdinger Weissbier* på lageret.

Ikke alle lar seg like lett vippe av pinnen etter noen drinker, og i politikkens verden er det vel de verbale konfliktene man oftest ser. Noen er lettvektene, som svaret fra den alltid drinkglade Winston Churchill, til Lady Astors kommentar om at: «Sir, if you were my husband, I would poison your drink.» Pest eller kolera, tenkte kanskje gamle Winston og svarte at «Madam, if you were my wife, I would drink it». Litt hardere gikk det for seg mellom Landsfader Gerhardsen og Arbeiderpartiveteran fremfor noen, Haakon Lie. Noen replikkveksling fant ikke sted, isteden fikk Lie både første og siste ord i en kortfattet monolog: «Jeg skal knekke deg som en lus!»

Lusknekking kan vi selvfølgelig ikke vente oss fra våre dumsnille naboer i øst, men svenskene kan lære oss ett og annet om å være i konflikt med virkeligheten. Som deleier av Europas største kobbergruve, følte svenskene det riktig å bruke nettopp dette metallet som basis for sitt betalings-system fra 1625. Ingenting galt i det skulle man tro, bortsett fra at prisen på kopper var 1/100 av sølv, som man også brukte. Altså veide en kobbermynt hundre ganger mer enn en sølvmynt. Resultatet var, naturlig nok, at en mynt med en høy verdi veide forholdsvis mye, omtrent 20 kilo. I parentes bemerket er jo dette en effektiv stopper for tyveri, men den svenske økonomen Heckscher har påpekt at hele det svenske transportsystemet ble organisert etter pengetransporten. Hvis virkeligheten er vanskelig, så får den skjerpe seg.

Selv er jeg også i konflikt med virkeligheten, vi har en pågående disputt om hvor fort den skal bevege seg. Jeg ganske sikker på at jeg knapt er nådd konfirmasjonsalder, og burde oppføre meg deretter. Virkeligheten prøver stadig å ymte frempå at dette ikke er tilfellet. Heldigvis har ikke lånekassen valgt side ennå, så inntil videre fortsetter virkeligheten og jeg å krangle. «Øl» sier jeg. «Master» sier virkeligheten. «Grei, vi tar diskusjonen over en øl.» Jeg må innrømme at jeg slett ikke gleder meg til konflikten blir løst.

Om Gud, gamledager og gudsbevis

av Michael Skjelderup

Da jeg var liten, var Gud en gammel og streng, men samtidig en god og rettferdig mann. Gud og jeg hadde stort sett et godt forhold. Så lenge jeg var snill og grei, var Han fornøyd. Hvis jeg var litt ufin mot noen andre, var det bare å be Gud om unnskyldning, gjerne etter først å ha bedt den jeg var ufin mot om unnskyldning. Så var alt bra igjen. Gud passet på meg, de andre i familien, de nærmeste vennene mine, kaninen min og særlig bestemor. På søndagsskolen fikk jeg snart vite at han faktisk også passet på alle barn på jord. Så god kapasitet han der Gud måtte ha. I alle fall til så gammel å være. Jeg var ikke gamle karen før jeg forstod at det var nokså mange andre mennesker som også hadde et nært eierforhold til Gud.

Mange trodde på Gud på en annerledes måte enn meg, og ba til ham på forskjellige måter. Noen satt stille på en kirkebenk og ba i kor sammen med mange andre. Andre

hoppet, sang og strakk hendene i været, mens de snakket i munnen på hverandre. Atter andre igjen syntes det var bedre å be til jomfru Maria eller noen andre gamle folk som levde for lenge siden, heller enn å snakke direkte til Gud. I tillegg hadde jeg jo lenge visst at det fantes mange mennesker som trodde på alskens rare guder, såkalte avguder. Disse menneskene trodde ofte ikke at Jesus var sønnen til Gud. Mange trodde til og med det ikke kun fantes én Gud, men mange. Jeg var veldig takknemmelig for å vite at jeg trodde på den ordentlige Gud, mens de andre, dessverre uten å vite det, tok feil. Blant disse annerledestroende viste det seg at det skjedde mye grusomt. På TV så jeg at to land med samme Gud sendte soldater i krigen mot hverandre, mens begge regnet med at Gud var på deres side. Ikke nok med det: De syntes også det var greit å sende unge gutter på min egen alder, ut til fronten for å dø, noen av dem med paradisetts nøkkel

hengende om halsen. Heldigvis skjedde ikke slike ting blant oss som trodde på den virkelige Gud.

Gud var vel kanskje litt i overkant streng på grunn av ett eple, men det var vel viktig å få respekt sånn helt i starten, og ting var jo så mye tøffere før i tiden.

Historieinteressert som jeg var, tok det imidlertid ikke så lang tid før jeg fant ut at det også hadde blitt ført krig i Guds navn i vår del av verden. Dette var naturligvis veldig lenge siden, på en tid da man hisset seg opp over både stort og smått. Religionskrigene og tredveårskrigen var kriger jeg leste om. På bildene i verdenshistorien vår var det folk som slaktet hverandre ned over en lav sko. Konger og fyrster var tydeligvis uenige om Gud syntes det var greit å gjøre ting på den ene eller andre måten. Noen ville at Paven skulle bestemme for Gud på jorden, mens andre motsatte seg dette, og mente at pave fikk være pave, og ville heller ordne opp i saker og ting uten at Paven skulle blande seg inn i hva som var rett og galt.

Jeg leste naturligvis også om Gud i den største norske boken om Gud jeg visste om, nemlig Bibelen. Guds Hellige Ord. På søndagsskolen lærte vi om Gud gjennom fortellinger fra denne rikholdige, men vanskelige boken. Og for å bli enda bedre

kjent med Gud, ble vi alle oppfordret til å lese mer i boken hjemme. Pliktoppfyllelse og interessert som jeg var, leste jeg blant annet om Gud i Edens hage. Greit nok. Gud var vel kanskje litt i overkant streng på grunn av ett eple, men det var vel viktig å få respekt sånn helt i starten, og ting var jo så mye tøffere før i tiden. I riktig gamle dager var jo alt så mye hardere; man måtte til bekken etter vann; fange fisk med bare nevene; hvis folk hadde lite mel, måtte de noen ganger blande bark i melet for at det skulle vare lenger. Så, klart det, Gud kunne ikke gi ved dørene den gang. Noas ark var heller ikke noen kjære mor. Storfamilien Noa kom tørrskodd igjennom hele seilasen, mens resten regelrett dukket under med hud og hår. Senere fulgte Gud israel-sfolket, det heldige folket som Gud hadde valgt spesielt ut, gjennom Sinai-ørkenen og inn i det lovede land: Kanaan. Der plyndret og herjet de mens Gud passet på. Det kunne virke barbarisk og urettferdig for de som bodde der, men Gud hadde jo tross alt lovet israel-sfolket at de skulle få bo der da de slavet og trellet i Egypt. Og lovt er lovt. Man bryter ikke et slikt løfte helt uten videre. Klart, det slo meg noen ganger at Gud på denne tiden var litt i røffeste laget. For han innførte til og med lover som sa at det var greit å hive stein på folk hvis de hadde gjort noe virkelig ille. Heldigvis ble alt dette så mye bedre da Han sendte sønnen sin Jesus til oss. Da ble

det slutt på steiningen, og mer snakk om å være snill mot både dem som var – og ikke var – snille mot en. Riktignok trodde ikke flesteparten av de som levde sammen med Jesus på denne tiden at han var Guds sønn, men de ble tydeligvis litt snillere etter hvert, de også, for de sluttet i alle fall å kaste så mye stein på hverandre.

Da jeg var blitt en del år eldre, nesten voksen, ble jeg klar over at Bibelen ikke fortalte alle sider ved Gud. Og da snakker vi ikke bare om bagateller: I bibelsk tid, da israelsfolket hadde sine konger, og de kriget både mot store og små, blant annet Filisterne, viste det seg at Gud mest sannsynlig hadde en kone. Asjera het hun, og var visstnok populær blant folk flest. Dette var det i alle fall mange forskere som mente. Man regnet med at de som hadde skrevet

Bibelen, hadde utelatt deler av sannheten om Gud. Gjennom å pynte litt på den med et par pennestøk, regnet kanskje de som skrev Bibelen med at forholdet til Asjera etter hvert kom til å gå i glemmeboken. Veldig feil tok ikke disse bibelskriverne, selv om de tydeligvis ikke hadde tatt høyde for at det fortsatt fantes noen tekster og inskripsjoner som fortalte en annen virkelighet, ei heller at det over 2000 år senere levde forskere som ofret både tid, penger og familie på å lete etter nettopp gamle tekster og inskripsjoner. Bibelskriverne hadde riktignok ikke utelatt Asjera helt, men heller forsøkt å sverte henne ved å la henne bli fremstilt som en ussel avgud. Men forskerne ga seg ikke der. De anslo videre at israelsfolk flest ikke bare dyrket Gud, og naturligvis Asjera, men også andre guder som El og Baal, og muligens

en rekke andre. Og bare for å gjøre forvirringen større, viste det seg at hvis man leser den gamle delen av Bibelen på originalspråket, hebraisk, ble ikke Gud gjengitt med kun ett ord, men derimot flere, som Elohim og YHWH. Hvor ble det av Gud med stor G?

Ikke rart at mange velger å la Gud fare dit høna sparker. Mang en mann har med stor iver skrevet side opp og side ned med rasjonelle argumenter for at Gud ikke finnes. For en tid tilbake var det til og med noen som mente at det å tilbe Gud ikke var annet enn å tilbe oss selv. Gud var dermed ikke annet enn en projeksjon av vårt eget fellesskap, og fungerte på sett og vis kun som et lim mellom menneskene i dette fellesskapet. Andre igjen mente at religionen, og derigjennom også Gud, var å regne som opium for folket. Atter andre igjen mente at det å tro på Gud enkelt og greit bare var ren og skjær galskap. Mange mener fortsatt det. På den annen side har det ved opptil flere anledninger vært folk som har ivret minst like mye for å bevise det motsatte; Guds eksistens, og derigjennom arbeidet med å overbevise andre om nettopp dette. Enkelte har til og med blitt så revet med at de har valgt å lage utstillinger der de viser hvordan Gud med største selvfølgelighet skapte verden på syv dager. Mange velger nok allikevel å ikke bruke så mye tid på å farte rundt og bevise det ene eller det an-

dre, i tide og utide. Faktisk virker det som om en god del trekker seg unna og blir mistenksomme hvis de møter så vel sinte anti-Gud-forkjempere som mistenkelig blide Gud-forkjempere, begge med sine pamfletter spekket med imperativer, utropestegn, sannheter og orddelingsfeil. Nei, takke seg til. Opp til flere vil nok hevde at disse bevisene hører svunne dager til. I dag kaller vi ikke nødvendigvis en spade for en spade. Gud sitter ikke lenger og ruger i sitt reir verken på Olympen eller i Nippur. Neida. Så lett skal det ikke være. Gud er utenfor, vil mange si. Utenfor vår sansbare verden. Uhåndgripelig. Transcendent. Som sanden som renner gjennom fingrene. Som vinden som suser gjennom sivet.

Det være seg lim, opium, vind og sand, eller langt grått skjegg med milde øyne. Forestillingen Gud rører utvilsomt ved mang en mann, og skaper grobunn for både glede, trygghet, frustrasjon, angst, skyldfølelse, mot, hovmod, toleranse, intoleranse, selvoppofrelse, fanatisme, terrorisme, undertrykkelse, nestekjærlighet, iver, sinne og hodebry. Det er det temmelig gode beviser for.

Hvem er redd for Ayn Rand

av Ida Karine Gullvik

Hvem er Ayn Rand? Er hun en høyreekstrem fanatiker hvis synspunkter vi bør holde utenfor den politiske sfæren, eller en nødvendig utfordrer til velferdsstatens verdigrunnlag?

Ayn Rand (1905-1982), eller Alisa Rosenbaum, ble født i Russland, men emigrerte til USA allerede da hun var 21 år gammel, hvor hun livnærte seg som en relativt suksessfull manusforfatter i Hollywood. Det var imidlertid ikke hennes filmkarriere, men hennes skjønnlitterære verker samt hennes filosofiske retning *objektivismen*, som skulle gjøre henne kjent. Gjennom sine romaner, filosofiske avhandlinger og essays hevder hun et ekstremt høyreliberal syn der nasjonalstaten skal strippes ned til en nattvekterstat og der det frie markedet ellers styrer alt. Troen på individet og dets plikt til å skape sin egen suksess, i tråd med «den amerikanske drømmen», er en annen, toneangivende faktor i hennes forfatterskap. Gjennom sine to mest kjente

verk, romanene *The Fountainhead* (*Kildens Utspring*) og *Atlas Shrugged* (*De som beveger verden*), har Ayn Rand sikret seg en enorm tilhengerskare de siste 60 årene, deriblant ekspresident Ronald Reagan, tidligere sentralbanksjef i USA Allan Greenspan, og vår egen Siv Jensen. Og selv om det politiske og sosiale miljøet som skapte disse bøkene for lengst har endret seg, så oppleves Rands romaner fortsatt som aktuelle og leses av og inspirerer tusenvis av amerikanere hvert år.

Men mens Rands bøker har vært vanvittige salgssuksesser i USA helt fra de ble utgitt, har hun aldri oppnådd den typen popularitet her på berget. En mulig forklaring kan være at denne typen ikke har vært forenelig med oppbygginga av velferdsstaten og arbeiderpartiretorikken som har dominert norsk politikk i etterkrigstida. Mens det i USA har blitt dannet egne foreninger til fremmelse av Ayn Rands ideer, så har det vært tilnærmet tyst om henne i Norge

helt til i sommer, da det begynte å dukke opp mange små allusjoner til Rand i intervjuer og reportasjer. Blant annet uttalte Siv Jensen at Ayn Rand var en av hennes yndlingsforfattere og en viktig intellektuell, og den liberalistiske tenketanken Civita gav ut en bok av en erklært Rand-tilhenger på sitt forlag. På bakgrunn av dette gikk Erik S. Reinert, representant for den venstreorienterte tenketanken Res Publica, ut i Klassekampen og hevdet at det å bruke Ayn Rand i en politisk diskurs var et forsøk fra høyresida på å flytte grensen for hva som kunne sies i den politiske offentligheten lengre og lengre mot høyre.¹

Han skriver: «Ved å utvide spekteret av det som er politisk akseptabelt til også å omfatte høyreekstreme posisjoner som Ayn Rand, blir det politiske sentrum automatisk flyttet til høyre»,² og mer direkte i forhold til Civita: «Når man driver retorikk, trenger man et 'felles sted', det vil si en allment anerkjent knagg å henge argumentene på. [...]. Det handler om å flytte doxa, altså det som går an å si, mot høyre. Jeg veit ikke hvor bevisste Civita er på dette, men jeg tror de har lagt

langsiktige planer.»³

Reinert ser ut til å være redd for at det Civita egentlig har som mål er å underminere velferdssamfunnet ved å introdusere Ayn Rands filosofi inn i den politiske debatten, der den, automatisk, sier han, vil begynne å bryte ned de verdiene og ideene som det norske samfunnet er bygd på.

Hvorvidt Reinerts konspirasjonsteorier stemmer eller ikke er relativt uinteressant i denne sammenhengen. Det som er fascinerende her er hans ekstreme reaksjon

på selv den minste antydning til at Ayn Rand skal figurere i norsk politikk.

Uten å noen gang gjøre klart hva det er hun står for, konstruerer

han henne som en politisk busemann, som en figur hvis navn alene kan føre til at velferdssamfunnet og sosialdemokratiet faller sammen som et korthus i et jord-skjelvområde.

Som en som har lest og satt pris på Ayn Rands romaner, så kan jeg ikke la være å spørre om hans angrep er berettiget. Jeg har riktignok ikke satt meg inn i hennes filosofiske skrifter, men jeg

Illustrasjon: Sebastian Uul

mener at hennes bøker er såpass politisk, polemisk og ideologisk skrevet at man får et godt inntrykk av hennes tankeverden gjennom dem. Så burde hun gjøres til en politisk persona non grata? Er hennes litteratur virkelig så ekstrem at den må holdes utenfor enhver politisk debatt?

For å forstå Ayn Rands ideologi er det, slik jeg ser det, viktig å ikke bare knytte henne til økonomisk liberalisme. Det er ikke til å komme unna at Rand trodde nesten blindt på «det perfekte markedet» som regulerer seg selv og som staten på ingen måte skal blande seg inn i. Men samtidig vil jeg påstå at det å lese hennes bøker uten å se hennes tilknytning til andre strømninger i europeisk kultur, ikke bare vil være fåfengt, men også gjøre en blind for viktige aspekter ved Rands tankegang.

Ayn Rands skjønnlitteratur og filosofi står sterkt forankret i modernistiske og romantiske grunnideer. Hennes tro på sisteinstanser, vitenskap, industri og fremskrittet på den ene siden, og tanken om det geniale individet, overmennesket (Rand var sterkt influert av Nietzsche), på den andre, er minst like fremtredende i bøkene hennes som det markedstenkningen er. Å se Rands tekster som blinde apologier for økonomisk liberalisme er å ignorere det potensialet for kritikk av nettopp denne tenkningen som ligger i dem, og kanskje

også potensialet for en større forståelse for hva slags verdier vi har bygget vårt eget samfunn på. Om noe så burde hennes ideer, når de presenteres i en debatt, tas tak i sånn at man kan forstå hva slags konsekvenser Rands tankegang vil få for det samfunnet vi lever i.

Det som er mest fremtredende i Rands romaner er det ekstreme individfokus og avvisningen av enhver form for fellesskapstenkning som gjennomsyrrer bøkene hennes. Rand kan sees som en forkjemper for meritokratiet, et styresett der kun det et menneske har oppnådd, dets intelligens og evner skal være bestemmende for den stillingen han eller hun skal ha i samfunnet. I denne forståelsen av samfunnet står individet helt løsrevet fra sin sosiale kontekst, det eneste som betyr noe er individets vilje til å lykkes. På den positive siden eliminerer denne tankegangen etnisitet, politikk, alder eller kjønn som faktorer i arbeidslivet, men teoriens kritikere mener at et meritokrati ikke vil føre til like muligheter for alle, men til et elitestyre der en liten gruppe mennesker har monopol og kontroll på utdanning, forbindelser og ressurser, og dermed vil kontrollere hvem som når maktposisjoner.

Kombinert med markedstenkningen, fører en slik måte å organisere samfunnet på til at alle velferdsordninger, trygd og kvoter-

ingssystemer blir til uvedkommende statlige inngrep i det frie arbeidsmarkedet, der du kun har din egen kompetanse og konkurransedyktighet å stole på.

Man kan si at det til en viss grad er denne typen styresett vi ser i USA i dag, og det er kanskje særlig slike ideer Erik Reinert frykter et økt fokus på Ayn Rand skal åpne for. Men selv om individfokuset i Rands bøker verken kan eller bør bestrides, så vil jeg foreslå at man går det nærmere etter i sømmene.

Protagonistene i Rands romaner er industriherrer, arkitekter og jernbanebestyrere, men selv om de er aktører i markedet og avhengige av det, så er det ikke deres evne til å forstå og manipulere den økonomiske virkeligheten som kroner dem og gjør dem til uforglemmelige helter.

Det som skiller Dagny Taggart, Hank Rearden og John Galt i *Atlas Shrugged*, eller Howard Roark i *The Fountainhead*, fra deres respektive motstandere og de andre karakterene i bøkene, er at de ikke gjør krav på å ha noen rettigheter kun i kraft av det å være mennesker, men i kraft av det de oppnår, av det de gir tilbake til samfunnet. De er elitister, eksperter, nådeløst kompetente. De ser arbeidet sitt som en del av seg selv, det er deres realisering av sine egne evner. Selv om de holder posisjoner

i samfunnet som vanligvis forbindes med utbytting av arbeidskraft og grådig profittering er det ikke profitt og egen vinning som driver disse karakterene. Det er gleder over å få bruke seg selv fullt ut, og et ansvar overfor, om ikke samfunnet, så i alle fall systemet. De sørger for at hjulene går rundt, at verdensordenen ikke kollapser. Samtidig eksisterer disse skikkelsene utenfor samfunnet. De er ensomme, uavhengige og plages ikke av de bånd som familie eller barn ville bringe med seg. De er Atlas som holder himmelen oppe eller Prometheus som brakte ild fra gudene til menneskene. Og i likhet med titanen Atlas fremstilles disse figurene som uovervinnelige supermennesker. De er som «klipper» eller «naturlover».

Som motsats til protagonistenes sfære der integritet, uavhengighet, nyskapning, og fremfor alt geni, rå grunnen, har Rand skissert en skyggeside der menneskene kjennetegnes, ikke ved sin glede, sine evner eller sin styrke, men ved at de er svake, motløse og helt avhengige av Atlas-skikkelsene for at deres samfunn skal kunne opprettholdes. Dette er en verden som blir stadig mer standardisert og flat og som gjennomsyres av dumhet og kunskapsløshet. Her har kultur, kunst og industri blitt konsumvarer, og menneskene har vendt seg bort fra vitenskap, fra empiri og fornuft, og tyr heller til følelser og platte, tomme moteholdninger og verdier.

De som styrer og til en viss grad produserer denne verdenen er også intellektuelle eller industrialister, men mangler den moralen, den integriteten som preger Rands helter. Rand selv kaller dem for «snyltere» og «plyndrere». De opererer innenfor en retorikk der menneskenes behov og rettigheter veier tyngst, i motsetning til Atlas-enes ideologi der menneskets evner og plikter er det som vipper vektskålene. Ved å vise til humanisme, filantropi, nestekjærlighet og uselviskhet søker de å gi vekt til sine krav, og knytter dermed den forbindelsen Rand ønsker å få fram, mellom et degenerert, forlatt samfunn og ideene om at man skal kunne ha rett til bistand og støtte, uten å gi noe igjen.

Rands forståelse av mennesket er både den store styrken og den store svakheten ved hennes tenkemåte. På den ene siden er det noe av det som gjør hennes bøker så besnærende. Hun lar oss se geniet, det perfekte, ufeilbarlige mennesket. Det mennesket som virkelig *kan* bære verden. Men spørsmålet blir da: Finnes han eller hun virkelig? Forutsetningen for Rands idé om det frie markedet som skal styre alt, er at det alltid kommer til å være disse unike skapningene som sitter med makten, at de ikke kan korrumpes, at de ikke kan påvirkes av følelser, sjalusi, sorg og hevngjerrighet.

Jeg synes det er interessant at Rand, som var en svoren ateist og glødende motstander av alle former for religion, har klart å skape sin egen gudeverden, sitt eget pantheon av mennesker som aldri feiler, som aldri bukker under. På samme måte som Descartes til slutt måtte ty til Gud som sin sisteinstans, så må også Rand ty til overmennesket for å verifisere sin egen ideologi.

Bøkene hennes kan ofte leses som en kapitalistisk mytologi, komplett med en underverden av groteske, snyltende, sytende humanister, filantroper og sosialister som ikke vil stilles krav til, som bare krever sin «rett» som mennesker, uten å ha gjort seg fortjent til det. Det er underlig å lese bøker der ordene menneskerett og menneskeverd nesten blir skjellsord og der du ler høyt når den onde humanisten til slutt blir overvunnet og må bøye seg for den strålende industriherren.

Og når siste blad er snudd så kan du ikke unngå å spørre deg: Hva er egentlig et menneskes rett når det ikke har gjort seg fortjent til noe? Hva er et menneskes verd når det ikke bidrar med noe? Kan det være at vi tar feil og at Ayn Rand har rett?

Det finnes mange gode argumenter *mot* Ayn Rands syn på menneskene og deres tilstand. I en artikkel i *Le Monde Diplomatique*⁴ peker

for eksempel forfatteren Francois Fahault på umuligheten av nære relasjoner i Rands bøker, på hvordan det å være følelsesmessig knyttet til barn eller foreldre ikke er mulig å forestille seg innenfor de rammene hun setter fordi disse relasjonene ikke ville være basert på uavhengige, selvstendige individer, men på et avhengighetsforhold mellom mennesker. Hvem av oss ønsker oss en slik verden? Og sist men ikke minst: Hele vår samfunnsstruktur er basert på at Rand tar feil, at alle mennesker har rett og krav på hjelp når de har behov for det, så hvorfor møter ikke Erik S. Reinert Rands tilhengere med et genuint forsvar for «our way of life»? Hvorfor ønsker han heller å sensurere dem?

Det Reinert ser ut til å være redd for er at velferdsstaten, gjennom å bli utfordret av Ayn Rands ideer, skal spises opp av den samme drømmen som preger kulturen i USA; drømmen om at enhver skal kunne smi seg en gylden framtid og dermed ikke ha behov for subsidier og støtte fra staten. Og kanskje enda mer, at Rands tankegang skal fjerne sympatien og forståelsen for de som ikke lykkes i dette. Men er løsningen å kneble alle som vil uttale seg om Rands bøker? Slik jeg ser det er Ayn Rand er ikke en trussel, hun er en utfordring. Hennes menneskeideal, hvor feilslått det enn kan synes å være på mange punkter, tvinger oss til å revurdere spørsmål som det er altfor

lett å ta for gitt i velferds-Norge. Hva er et menneskes verd? Hva er et menneskes rett? Hvorfor skal vi ta oss av de som ikke kan ta seg av seg selv? Hva er verdiene som ligger til grunn for det samfunnet vi lever i? Å møte disse spørsmålene i debatt vil gi oss en mulighet til å forsterke troen på de verdiene vi bygger Norge på.

Å unngå spørsmålene ved å ignorere dem eller stenge dem ute av debatten slår meg som en forstemmende liten tiltro til vårt verdigrunnlag. Om Reinert mener at han ikke er i stand til å forsvare vårt system, at den eneste måten å unngå en nedbrytning av vårt samfunn på, er sensur, så har velferdsstaten allerede spilt fallitt.

Litteratur

Rand, Ayn: The Fountainhead

Rand, Ayn: Atlas Shrugged

Klassekampen

Le Monde Diplomatique

Girls, what have we done – to ourselves?

Vold-tekst: sanger om voldtekt

av Marie Alming

Det var sent fredag kveld i en stad de kaller Stockholm, og jeg satt på en benk i Østermalm og ventet på en kompis som stakk innom butikken på hjørnet. Det siste han sa til meg før han gikk var: «Ikke bli voldtatt nå, for jeg orker ikke høre deg mase om det resten av kvelden.» På tull, forstås. Jeg svarte: «Jeg skal prøve å la være!»

Etterpå, litt snurt over at han hadde tullet med noe sånt, viste jeg ham en bok jeg hadde anskaffet meg samme dag. Den het *Flickan och skulden – en bok om samhällets syn på våldtäkt*,¹ og etter å ha bladd litt i den måtte han påpeke at han var sterkt imot fenomenet, og hadde sett nok av ofre til å vite at det egentlig ikke var noe man spøkte med. Det var nok heller min feministiske innstilling han ville til livs, ved å stadig lire av seg tilsynelatende mannsjåvinistiske kommentarer av typen «kvinnen er som en container» (hvorpå han fikk et kjøkken-

håndkle i fleisen, men det hører til en annen historie).

Sannheten er at da jeg svarte «jeg skal prøve å la være» på utropet hans, så var det ladet med ironi, men allikevel ikke så langt unna realiteten som man skulle ha håpet. Det nevnte bok prøver å vise er at jenta som voldtektsoffer har en tendens til å få mye av, om ikke all, skyld slengt etter seg før noen er villige til å ta et oppgjør med overgriperen. Det er så mange variabler som inngår i en voldtektssak: Hva hadde offeret på seg, hvor full var hun, var hun alene, var det sent, sa hun klart «nei», virket det som om hun var med på leken, hadde hun vært med på leken før, hadde hun et rykte på seg for å være «døs» eller «horete»? Noen ganger kan det virke som om voldtekt er noe visse jenter ber om, noe man – hvis man bare var litt smart – lett kunne ha unngått.

Kameraten min burde absolutt ha lest boka. Det var ikke koselig, men definitivt nødvendig lesning, for oss som er litt naive. For oss som tenker: Dette skjer ikke meg. For oss som spaserer alene hjem fredag kveld gjennom Oslo sentrum uten en bekymring i verden. For oss som ikke har kjent det på kroppen. Under lesningen ble jeg konfrontert med ikke bare den litt ekle følelsen i magen, men også av musikalske minner som fikk meg til å undre: Hvor har jeg hørt om dette før?

I was tortured in the desert I was raped out on the plain

Så jeg begynte å undersøke litt da jeg kom hjem, etter sanger som handler om voldtekt. Det er ikke så lett å si det, at jeg er med i den klubben ingen helst skal være med i, men det er kanskje lettere å synge det?

*It was me and a gun / And a man on
my back*

*And I sang «holy holy» as he buttoned
down his pants*

*You can laugh / It's kind of funny things
you think / at times like these*

*Like I haven't seen Barbados / So I
must get out of this*

*Yes I wore a slinky red thing / Does that
mean I should spread*

*For you, your friends your father, Mr.
Ed*

Jeg begynte med den ene sangen jeg allerede kjente til, den som allerede nynnet sine små linjer i mitt hode, *like I haven't seen Barbados, so I must get out of this*. For hvem som helst som opplever noe vondt, noe virkelig sjelssettende, må det viktigste være å komme seg videre, å komme seg ut av det mørke rommet som har blitt skapt. Det er kanskje viktig å se den som er skyldig dømt, noe som dessverre ikke kan sies å skje i de fleste av tilfellene, men vel så avgjørende må det være at offeret er klar over at *dette var ikke din feil*. Det er ikke *du* som har gjort noe galt, det er *ham*. *Yes, I wore a slinky red thing...*

For Amos har en del av prosessen vært å skrive om de vonde minnene, å vise de som lytter til hennes musikk at det er flere som har opplevd dette og at man kan stå tilbake like oppreist som før det skjedde. Og det applauderer jeg henne for, at hun tør å si: Jeg er medlem av den klubben, at hun ikke frykter de stemplene samfunnet er så raskt ute med å gi: *but you wore a slinky red thing, but you drove a man home*, du satt deg inn i en bil med ham frivillig, du låste ikke sykkelen. Det er alt for mange fra før av som tier, for de vet hva de må igjennom for å si det. *And then he took me, mama, so I could never tell you about it*.

En venninne av meg var langt fra så raus med godordene da vi diskuterte Amos på

en busstur i Reykjavik i fjor. Hun mente det var spekulativt, på grensen til forkastelig, å bruke en sånn opplevelse til å skape oppmerksomhet rundt sin egen person. Det minnet meg om de samme reaksjonene som kom da Marianne Aulie navnga sine voldtektsmenn på radio, og måtte godta en hel del pepper for sitt såkalte PR-stunt. Man kan si mye om Aulies integritet, men jeg forsvarer absolutt hennes rett til å snakke om det. Og om hennes klovnebilder hadde vært en måte å gjøre kunst av vonde minner om voldtekt på, så hadde jeg applaudert henne for det også. Jeg kunne ikke vært mer uenig med min venninne i Reykjavik. Man skal ikke måtte tie, det er noe av det farligste man kan gjøre. Hvor mye godt kommer det ikke ut av at profilerte personligheter som Tori Amos og Marianne Aulie sier at de er med i den forhatte klubben, men at de klarer seg for det? Hvor mye håp kan ikke de gi andre ofre? Og er ikke det også med på å ufarliggjøre hendelsen, å fjerne tabuet slik at det går an å snakke om det, at det går an å ta en ordentlig diskusjon på hva som kan gjøres for at dette skal skje mindre, i stedet for å bli stående og peke fingre i alle andre retninger enn den veien fingre burde bli pekt?

Skyld ikke på kunsten. Hvis ikke kunsten er det fristed man kan spinne perler rundt vonde minner, hva er kunsten godt for da?

Jeg mener vi må snakke om det, og klarer man ikke å prate om det så syng gjerne. Eller mal bilder.

Alla som inte dansar är våldtäktsmän

Det går ikke an å syngre noe slikt uten å vite at man kommer til å provosere. Det svenske hip hop-prosjektet Maskinen ble visst anmeldt for sangen, men sier selv at det ikke handler om å krenke noen, heller å avdramatisere et veldig ladd begrep.³ Og er det noe vi kan enes om, enten vi liker hiphopernes vinkling på det eller ikke, så er det at voldtekt er et ladd begrep. Både for kvinner og menn. Da det for alvor kom på dagsordenen etter en serie hendelser i Oslo i 2006, florerte diskusjonene om hva som kunne og burde gjøres. Politiet var raskt fremme med å advare unge jenter mot å gjøre det følgende: drikke seg overstadig beruset, kle eller te seg provoserende, gå hjem alene. Menn ble sinte for at de alle ble anklaget for å være potensielle voldtektsmenn, kvinner ble sinte for at *deres* frihet ble innskrenket, det var *de* som nå gikk rundt og fryktet overfall, samtidig som det var *de* som skulle forandre adferdsmønster. Det vi som jenter ble fortalt på denne tiden var jo at alle menn var potensielle voldtektsmenn, *alla som inte dansar...* Og akkurat dette har Maria-Pia Boëthius diskutert i boken *Patriarkatets våldsamma sammenbrott*.

«Alla män är potentiella våldtäktsmän.»

Det är det påstående som gör män mest rasande av allt. Män som aldrig skulle drömma om att våldta en kvinna blir djupt förolämpade och vänder sig i vrede ifrån hela debatten. Det ges en föreställning om att det är kvinnorna som hittat på detta uttryck för att sätta dit alla män: Alla män är potentiella våldtäktsmän. Men jag vill påstå att det inte alls är kvinnor som grupp som påstår detta. [...] Jag vill tvärtom påstå att det är kvinnorna som mest hårdnackat sätter sig upp mot detta påstående och i handling ständigt visar att de inte tror at «alle män är potentiella våldtäktsmän». [...] Tusentals gånger varje dygn framhåder kvinnor i sin tro att män är människor att respektera och känna tillit till. Och nästan alltid har de själfallet rätt. Men när kvinnan tog fel, när mannen hon framhåddade i att lita på plötsligt förvandlades till en våldtäktsman, då är det den samhälleliga moralen som är där och dömer:

- Du borde inte ha liftat!

- Du borde inte ha låtit honom köra dig hem. Du kände ju honom knäppast!

- Hur fasan kunde du vara så dum att du följde med honom hem?

[...] Den människa som påstår att en kvinna får skylla sig själv om hon blev våldtagen eftersom hon steg upp i en främmande mans bil, det är den människan

som påstår at alle män är potentiella våldtäktsmän.⁴

Du må låse sykkelen din, det er det de forteller oss. Alle menn er potensielle sykkeltyver, altså. Og *alle menn* blir sinte når de får dette stempelen, fordi de mener at det er fullstendig uberettiget å skjære alle over en kam. Samtidig advarer de sine venninner mot å gå alene hjem, tynnkledd og provoserende en lørdag natt. Så hva skal en stakkars voldtatt jente tro? Det må jo være hennes feil. Hun hadde rødt utslått hår som lyste promiskuitet, hun hadde «come fuck me-heels», hun hadde hull i strømpene og tettsittende topp. Og ikke får hun skrive sang om det, for det er spekulativt. Anmelder hun det vil alle henge seg opp i de overstående detaljene. Sier hun det høyt er hun sikker på å få «du ba om det»-blikket, eller «hva var det vi sa?»

Du borde ha skrikt

Men det kommer inget ljud

Dom behöver inte ens hålla för din mun

Allt som var ditt

Åh, tänk om du hade gått en annan väg

Eller inte vart så korkad och gått ute själv

Du kanske hade fel kjol eller kanske gick för sakta

Det måste va' ditt fel

Det måste va' ditt fel

Når jeg har forsøkt å forklare urettferdigheten ved alle pekefingrene som rettes mot jenter, har jeg fått *sykkelmetaforen* slengt tilbake som argument. Den går ut på å sammenligne en full, tynnkledd, usjenert pike som går ute i Oslos gater alene sent en kveld, med en ulåst sykkel. Vi er alle skjønt enige om at det er et lovbrudd å stjele noens sykkel, uansett. Men du får ikke mye sympati om du lot være å låse sykkelen, og den blir tatt. Alle sykkelleiere i Oslo vet å investere i en god lås. På samme måte skal oslojenter ta visse forhåndsregler før de beveger seg ut i byens skumle gater.

Jeg skjønner hvor de vil, disse sykkelpraterne, men metaforen slipper inn vann. Mitt viktigste argument er at voldtekt ikke kan sammenlignes med ran, blind vold, eller andre former for overgrep. Voldtekt holdes i en kategori for seg, og her er hvorfor:

«Tänk dig så här. Om en full kille går hem från krogen och har på sig värsta klockan och värsta kostymen och ser rik ut – om han blir rånad ... frågar man då honom varför han hade en Rolex-klocka på sig? Som om en kort kjol skulle vara nåt slags brottsprovokation! Ingen skulle ju säga till den killen att han får skylla sig själv att han blev rånad för att han var packad och gick omkring och viftade

med sin fina klocka. Men en tjej som är packad, med en kjol som visar halva lären – hon liksom ber om det...»⁶

På samme måte settes det ikke spørsmålstegn ved hvor mye du hadde drukket, eller om du befant deg i en tilstand hvor du kunne ha gjort motstand eller ropt etter hjelp. Din troverdighet blir ikke trukket i tvil hvis du *ikke* ropte på hjelp eller på annet vis gjorde det klinkende klart for ransmannen at dette var noe du ikke frivillig var med på. Nei, slike spørsmål enser vi ikke en gang når vi hører om vanlige ran, for det har ingenting å si. Ransmannen er uansett den som har begått et overgrep, en kriminell handling, og skal straffes for det. *Ikke* offeret. I en voldtektssak er det tydeligvis ikke like svart på hvitt.

Hvis en av dine venner ble brutalt slått ned på vei hjem en kveld, ville du da ha sagt at det kunne han skyldes seg selv siden han gikk alene gjennom parken? I en voldtekt ser det ut til å være en formildende omstendighet. I hvilket som helst annet overgrep er det det *ikke*. Den dagen det å låse sykkelen min vil gjøre meg trygg fra å bli voldtatt, så gjør jeg gjerne det. Enn så lenge er jeg tryggere på sykkelen enn ved siden av. Og jeg ser at det er stor forskjell på en stjålet sykkel og noen som har stjålet selvbestemmelsesretten over ens egen kropp.

Det er en annen ting ved sykkelmetaforen som ikke holder vann. Og det er at de aller fleste voldtekter skjer av menn som ofrene kjenner. Det blir litt som om jeg har satt sykkelens min ulåst i kjelleren til en kamerat av meg, og han stjeler den. Statistisk sett hadde det altså vært større sannsynlighet for at jeg skulle ha blitt voldtatt av min venn som sa «ikke bli voldtatt nå», enn av en tilfeldig svenske på gata i Stockholm. Det er langt vanskeligere å skulle beskytte seg mot de man tror man er trygge hos. Men de som begår mest vold mot og drap av kvinner er kjærester, samboere eller husbonder til disse kvinnene. Det farligste en kvinne kan gjøre er å være i et forhold med en mann. Og så ber de oss om å ta med oss mannlige følge når vi skal gå hjem fra byen en sen kveld.

Kom igen Lena, vad skulle vi annars göra?

Helt til sist i boka stod det om Lena. Da jeg leste om hva hun hadde opplevd som 15-åring ble jeg fysisk dårlig. Jeg ble kvalm, jeg ble sint, jeg ble oppgitt og lei meg. At det er mulig å gjøre noe sånt mot et annet menneske. Vi distanserer oss alltid når vi hører om slike ting, vi unngår den ekle følelsen i magen ved å tenke: Dette skjer ikke *meg*. Jeg vil aldri drikke meg så full at jeg ikke kan gjøre det tydelig nok for omgivelsene at jeg ikke er interessert i sex. Jeg vil aldri sette meg inn i en bil med menn

jeg ikke kjenner, eller ta med meg en helt fremmed mann hjem. *Jeg* vil aldri kle meg horete slik at menn tror jeg er med på hva som helst. Jeg låser sykkelens min godt. Jeg er trygg, jeg har tatt mine forhåndsregler.

Vel, hva så? Jeg vil ikke godta at jeg *må* ta forhåndsregler, at jeg må planlegge hvordan jeg skal komme meg hjem om kvelden, at jeg må vurdere hva jeg skal ha på meg eller hvem jeg skal være vennlig mot, at jeg må være redd for å gå alene visse steder til visse tider. Jeg setter sykkelens min der den står, og så får andre bare finne seg i at det faktisk ikke er lov å ta noe som ikke er ditt.

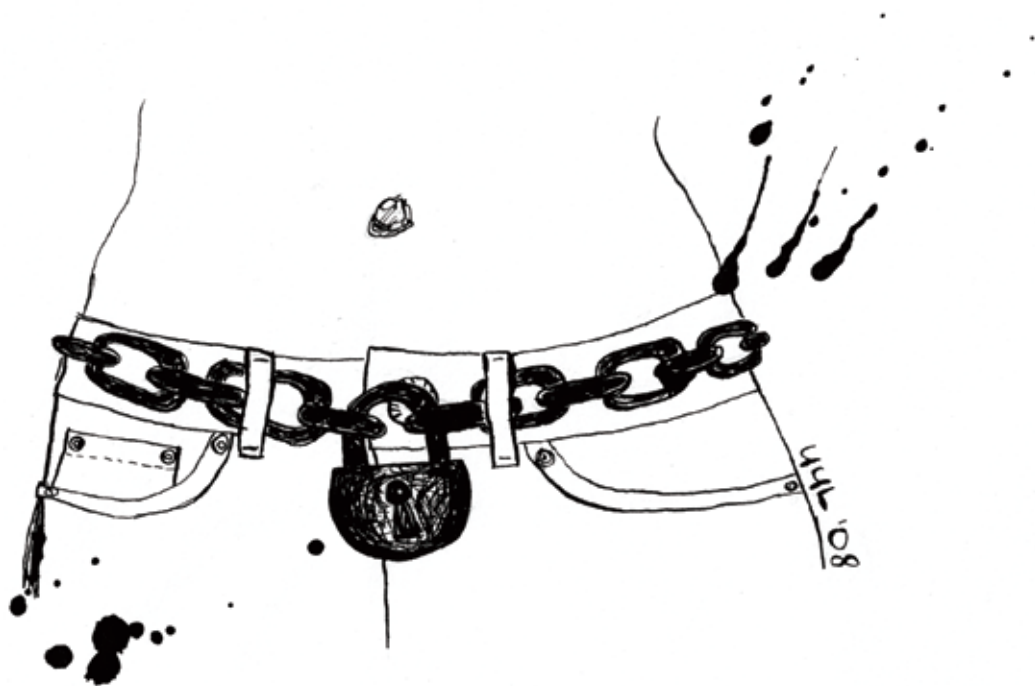
Allt som va' ditt...

Det er ikke det at jeg anbefaler venninnene mine å gå de mørkeste bakgatene hjem om kvelden, bare for å utøve sin rett til fri ferdsel her i landet. Jeg er helt med på at det lov å være forsiktig. Men det *er* en rett, og det er en frihet man ikke tenker over før den plutselig er brutalt innsnevret eller borte for godt. Dessuten ligger det tendenser her, utover det å true retten til fri ferdsel og frihet fra frykt, som jeg absolutt ikke liker. Det handler om hvem det er som egentlig får skylda for alle overgrepene: jenter. Det handler om å ytterligere undertrykke det kjønn som alltid har blitt undertrykt, så lenge den Patriarkalske Historien har funnet sted: jenter. Det handler om å dobbelt straffe de som har vært ofrene hele

tiden: jenter. Det handler om respekt, eller fullstendig mangel på sådan, overfor det kvinnelige kjønn.

En viktig forutsetning for krigsvoldtekter er trolig at fienden, og fiendens kvinner, gjøres til undermennsker. Altså en gruppe man ikke behøver å behandle som likesinnede, men isteden noe man kan forakte - og forlyste seg med. Under den annen verdenskrig var tyskernes voldtekter klart flere i Øst-Europa enn i vest. Årsaken var trolig den generelle nedvurdering av folkegrupper i øst, noe som gjorde terskelen for voldtekt og andre overgrep lavere.⁷

seksuell handling. Du forneder ikke noen du respekterer. Hvis Lena hadde blitt sett på som «verdig», hadde hun ikke blitt voldtatt. Men det er ikke Lenas klesstil vi må til livs; det er mennenes syn på henne! Dét er den usynlige trusselen. Derfor applauderer jeg at artister som Tori Amos skriver sanger om sine opplevelser. Det er ikke en spekulativ måte å skape oppmerksomhet rundt sin egen person på. Det er en måte å gi alle de stillestående kvinnene en stemme, det er en måte å gi den usynlige trusselen et ansikt, det er en måte å si til nye såvel

Det foregår ikke akkurat en krig i Oslo bysgater, men det overstående sitatet setter fingeren på noe viktig: at det å voldta i bunn og grunn er en utøvelse av makt og ikke en

som gamle ofre at det er mulig å overleve, å gjøre seg sterk igjen. Det er ikke min feil, det er ikke din feil. Det fins ingen skam i å synge ut.

Uansett hva anti-feministene sier, vi lever fortsatt i en verden der menn styrer showet, og kvinner lider som resultat av det. Men kvinner må dele skylden når det er vanskelig for medsøstre å anmelde voldtekter (eller lage kunst av det, for den saks skyld). Det *må* være menn som til syvende og sist sier: «Vi skal ikke voldta.» Kvinner må være de som sier: «Vi skal ikke godta at menn voldtar. Vi skal ikke stå stille på sidelinja og gjøre ingenting når andre blir ofre, vi skal ikke være med på å skape rykter som setter deres troverdighet i tvil, vi skal ikke kalle noen hore og dømme henne for å ha hatt sex med mange, vi skal ikke si at hun kan skylde seg selv.» Jeg akter ikke å være redd for å sitte alene på en benk i Stockholm, i Oslo, i Athen eller i Roma. Redd uten en mann til å beskytte meg mot det menn gjør. Vi forguder det vi kaller ytringsfriheten, men hva med retten til å bevege seg fritt? Til å kunne kle seg som man vil? Til å være fri for frykt? Er ikke den friheten også viktig? Er det ikke den vi innsnevrer og innskrenker når vi sier til jenter at de ikke skal kle seg for horete, ikke bli for fulle, ikke gå hjem alene om natta, ikke prate med ukjente menn, ikke flørte for mye, ikke la sykkelen stå ulåst? Det er *menn* som må slutte å voldta, ikke kvinner som skal slutte å leve sine liv.

*Då möter hon en herre på en häst med
yvig man.*

*Han säger: «Jag är kungens man. Så jag
tar vad jag vill ha.*

*Och du är alltför vacker för att inte ha
nå'n man;*

*Följ med mej in i skogen ska jag visa vad
jag kan»*

*Hon tvingas ner i gräset, och han tar på
hennes kropp.*

*Hon slingrar sej, och ber honom för Guds
skull hålla opp.*

*Men riddarn bara skrattar, berusad av
sin glöd.*

*Så hon tar hans kniv och stöter till och
riddaren är död.*

*Dom fängslade Maria, hon stenades för
dråp.*

*Men minnet efter riddaren blev firat varje
år.*

*Ja, herrarna blir hjältar, men folket det
blir dömt.*

*Och vi som ser hur allt går till får veta att
vi drömt.⁸*

Hvordan skal kvinner da få respekten tilbake? Får vi mer respekt av å gå rundt klinkende edru, med høyhalser og kuet nakke, mens vi vandrer hjem i flokk og unngår å snakke med *noen* som tilhører det mannlige kjønn? Får vi mer respekt av å innrømme fallitt og si at hjemmet er vår borg og vi beveger oss ikke ute etter klokka seks om kvelden? Får vi mer respekt av å tie om de overgrep som blir gjort oss fordi vi frykter flere? Er det mer respekt i å *ikke* skrive en sang om det?

Aretha Franklin hadde noe i det hun sang: *R-E-S-P-E-C-T, find out what it means to me*. Og Unni Wilhelmsen: *I won't go near you again*. Ikke før du respekterer meg. Når du lar meg gå med hva jeg vil, når jeg vil, hvor jeg vil. Jeg vil ikke høre noe om at vi har gjort dette mot oss selv. *I won't let you put her through what you put me through*. Jeg vil ikke høre «ikke bli voldtatt nå», som om det er noe man velger eller ikke velger å unngå. Jeg vil ikke høre noe om sykler, eller at det er spekulativt å skrive poplåter om sine egne vonde minner.

Det er langt mer radikale feminister før meg som har ropt om å få gatene tilbake. Jeg er redd jeg mister respekten hvis jeg gjør det igjen. Men jeg vil gjerne beholde *sangene* i det minste. Det skal ikke være farlig, for *noe* kjønn, å sitte på en benk i Stockholm en sen aften. *At every occasion I'll be ready for the funeral*. Men ikke gi meg flere grunner til å kle meg i svart.

*Mother I'm cut at the root like a weed
Cause there's no one to hear my small
story
Just like a woman who walks in the street
I will pay for my life with my body⁹*

Noter

1. Katarina Wennstam 2007
2. Tori Amos: *Me and a Gun*
3. <http://www.vg.no/musikk/artikkel.php?artid=512156> [10.09.08]
4. Boëthius sitert hos Wennstam 2007: 20-21
5. Säkert: *Allt som är ditt*
6. Wennstam 2007: 33
7. Lars-Ludvig Røed, 2007: <http://www.aftenposten.no/fakta/innsikt/article2016531.ece> [10.09.08]
8. Björn Afzelius: *En kungens man*
9. Suzanne Vega: *Bad Wisdom*

Seinfeld-syndromet

av Eystein Halle

(Teksten ble lest opp under et arrangement på Litteraturhuset. Dette fant sted i rommet med de mye omtalte forfatterkarikaturene på veggen, og tekstforfatteren bemerket innledningsvis: «Hadde jeg visst at det skulle være her, ville jeg ha tatt en «Ragde» og inkludert meg selv i billedgalleriet på forhånd.»)

14 juni i år ble jeg utsatt for et intellektuelt overfall. Et åpenbart forstyrret menneske snudde seg mot meg i trikkekøen og skrek: «Hun burde for svarte ha tenkt seg om med det helvetes stabburet sitt, for svarte helvete.» Jeg skjønnte at det var Åslaug Hagens stabbur det var snakk om – en sak som var så graverende at Marie Simonsen i Dagbladet sammenlignet den med å kjøre i 52 i en 50-sone. En sak som var så viktig at den klarte å klore seg fast i mediebildet i hele 10 dager og først ble glemt sa Haga gikk av, og det ikke lenger var mulig å slå politisk mynt på det hele.

Jeg visste ikke hva jeg skulle svare. For det første snakker jeg aldri til tullinger, noe som dessverre begrenser min kontakt-

flate ganske kraftig. Dessuten kunne det jo ha vært et annet stabbur det var snakk om. Ikke vet jeg hvilke stabbur-dramaer som daglig utspiller seg i dette land. For det tredje leste denne tullingen åpenbart Dagbladet eller lignende trykksaker, og var følgelig uimottagelig for all argumentasjon, såfremt den ikke var skrevet med kjempebokstaver og inneholdt ordet SEX. Dermed sto jeg rådløs. Jeg var satt sjakk matt i det sosiale spillet, av et menneske med de sosiale ferdighetene til sjimpansen Julius.

Vi er et samfunn av kjellermennesker som har flyttet opp til toppleiligheter på hundre kvadrat

Bare gærninger og gateselgere ville finne på å snakke til deg på gaten, likevel lever vi i det som kalles et kommunikasjonssamfunn. Jeg har funnet ut at et slikt samfunn kjennetegnes av to ting: 1) De fleste har ingen ting å si hverandre, og 2) de sier det hele tiden. Ord, sa Kipling, er det sterkeste dopet menneskeheten kjenner. Derfor er

det da også flere nettjunkies enn sprøyte-narkomane. Og vi doper oss ned. Nord og ned. Vi snakker om kommunikasjon, og lar mediene reise lydmurer som skiller oss fra hverandre. Vi sier at tid er penger, og betaler gladelig Canal Pubertal for å bruke opp tiden vår.

Mye i vår medieverden er rent sludder. Hjerneføde for hjernedøde. Tomme kalorier for tomme hoder. Vi overdynges med digitale dovegg-debatter, amerikanske freak shows med fleskeberg som må bæres inn i studio og ustanselig avbrytes av McDonalds-reklamer, programmer som bare eksisterer for å kapre seere fra andre programmer, übersponsede ytringer og bredbåndsdistribuert bullshit av alle slag. Verden er kommet inn i stuene våre, og den overoppfyller kriteriene for samtlige psykiatriske diagnoser.

Det jeg kaller Seinfeld-syndromet handler om det sludderet vi faktisk tar alvorlig. Seinfeld-syndromet er vår trang til å opphøye filleting til kjempeproblemer. Kanskje burde jeg ikke si dette. Kanskje vil noen mennesker i hvite frakker komme inn og føre meg bort til et bedre sted, men jeg sier det likevel: Det meste vi betrakter som viktige samfunnsspørsmål er like substansløst som de e-postene jeg ustanselig mottar om milliongevinster i lotterier jeg aldri har deltatt i. I olje- og lykkelandet Norge handler

den offentlige debattens litani om vekst, kjøpekraft, velstand, femte ferieuke, rentemøter, vekst, kjøpekraft, sjette, syvende og åttende ferieuke og vekst. Står reallønnen stille et kvartal, er vi på full fart tilbake til Terje Vigens levekår. Rentehopp på et kvart prosentpoeng truer med å sende de hardt prøvede småbarnsfamiliene ut i den endelige fortapelsen. Når Pia Haraldsen må gå ned en hylle i parfymeriet, da er det krise i Norge.

Og i noen få forsommerdager konkurrerte mediene om å kaste den første, andre og ti tusende stein mot en statsråd som var tatt i å synde med stolpehus og skjemaer. Da pressekonferanser med begravelserminer var behørig avholdt, skatte- og ligningsreglene var saumfart til siste semikolon, det ikke innleverte skjemaet RF1189-B var gjengitt i full størrelse i inntil flere aviser og spaltister, synsere og taksameterfilosofer hadde rast fra seg om at *det er ikke særlig lurt å ikke sende inn søknad om bruksendring på stabburet sitt, nei det er ikke særlig lurt å ikke levere inn søknad om bruksendring på stabburet sitt*, kom Marie Simonsen på banen. Den modigste, mest selvstendige og mest fritalende aktøren i norsk offentlighet brukte en hel side i Dagbladet på å forkynne at *det er ikke særlig lurt å ikke sende inn søknad om bruksendring på stabburet sitt, særlig ikke når man er STATSRÅD*. Eller for å sitere henne ordrett: (*kakler som en bone.*)

Vi gjør det trivielle til norm, og nedskalerer alt til den moderne verdens målestokk. Det eneste som blir større er forbruket og boarealet vårt. Vi er et samfunn av kjeller-mennesker som har flyttet opp til toppleiligheter på hundre kvadrat. Vi bygger gigantiske hyttepalasser for å huse sjeler som knapt holder husbankstandard. Sjøl var for øvrig noe folk først og fremst hadde i gamle dager. Da fantes det også en djevel som var interessert i å kjøpe sjelen vår. I dag må dette markedet sies å være temmelig dødt, både på tilbuds- og etterspørselssiden. Alt som har med sjel og åndsliv å gjøre har lav status, og går nærmest på pallesalg. Det er antagelig derfor moderne kirkerom er like sakrale som Maxbo-butikker.

Driver du med noen form for tankevirksomhet i dette landet, oppdager du fort at du er temmelig alene om det.

Det var en mann en gang som ble spurt om hvorfor han dunket hodet i veggen. «Fordi det føles så godt når jeg holder opp,» var svaret. Han brukte i hvert fall hodet til noe. Seinfeld-syndromet handler om vår motvilje mot å bruke hodet, mot å tenke. Tenkende mennesker blir ofte fremstilt som ganske ensomme vesener. Det er da heller ikke så rart. Driver du med noen form for tankevirksomhet i dette landet, oppdager du fort at du er temmelig alene om det. Når begrepet «tankefrihet» har en

så positiv klang, skyldes det antagelig at dette ordet for de fleste er synonymt med frihet fra tanker.

Tenkning er blitt en diagnose. Lider du av tanker, vil legen trolig be deg om å gå hjem, se på Absolutt Underholdning, og komme tilbake hvis du ikke er bedre dagen etter. Norsk litteratur handler stort sett om tekopper (*her ble det gjort en pekende bevegelse mot Hanne Ørstaviks åsyn, som stirret sølvrenfagert, om enn karikert, ned på de tilstedeværende fra veggen*) og kjønnsorganer fra Frogner, og er dyprenset for alt som heter tenkning. Det er vel derfor den har så mange lesere. I academia, der ekkoet av årtusener med intellektuell kultur gjenlyder uhørlig mellom veggene, skal man slett ikke tenke. Det første den nybakte student møter er ikke en bok eller en foreleser, men et øltelt, der man skal drukne eventuelle fungerende hjerneceller før man som en moderne Chaplin blir kastet inn mellom det kvalitetsreformerte kunnskapsmaskineriets hypereffektive tannhjul. Tenkning er en trussel mot den allmenne, egalitære trivsel, og dermed det mest tankeløse man kan drive med. Det er rett og slett ikke særlig smart å være smart.

Man kan forstå de som betakker seg for all åndsvirksomhet. Å tenke gjør nemlig vondt. Med et lyst hode følger gjerne et mørkt sinn. En kjent filosof sa en gang

at den beste garantien for et lykkelig liv er å bli sparket i hodet av et esel når man er rundt syv år gammel, og hjernen er på sitt mest sårbare. Tenkende mennesker innser at det meste av det vi mennesker driver med er ganske fånytt. At våre visjoner og meninger altfor ofte ender opp i viswas og meningsløshet. At det, stikk i strid med hva vi tror, ikke er tiden som går. Tiden består, mens vi kommer og går. Fremfor alt det siste. Likevel er vi ikke på vei noe sted. Eller som Arild Nyquist uttrykker det: «Vi nærmer oss en avslutning og er like langt.»

Det er rett og slett ikke særlig smart å være smart.

Tid er et knapphetsgode. Vi utnytter tiden så effektivt at det knapt er tid til noe som helst. Tenkning er derimot i de flestes øyne et knapphetsgode. Vi raser gjennom livene våre som Eli Hagen i slottstrappen, men tenke vil vi ikke. Hvis det å tenke er et eksistensbevis, slik Descartes hevdet, ville nok mange fått problemer med å forsvare sin oppføring i Folkeregisteret. På Sokrates' tid ble selvstendige tenkere dømt til døden. I dag dømmes de til Prozac. På 2500 år er svært lite skjedd, bortsett fra at det i dag er helsevesenet som deler ut giftbegeret, og attpå til avkrever oss egenandel.

Niels Chr. Geelmuyden har sagt at han bruker humor for å smugle tanker inn i hodet på folk. Det kan virke nytteløst, så lenge folk ikke klarer å le av det tanketomme. Under en militærøvelse en gang i tiden ble vi satt til å grave skyttergraver et sted ved Trandumskogen. Det var i november, og jorden var steinhard. Da jeg påpekte at dette var en lite fornuftig måte å bruke Forsvarets ressurser på, svarte kommanderende offiser: «Dere skal ikke oppføre dere fornuftig, dere skal utføre mine ordre!» Det morsomste av alt var at jeg var den eneste som lo. Uten at jeg var klar over det, var det kanskje der og da jeg meldte meg ut av det ellers udefinerbare begrepet «folk flest,» mens feltspadene rundt meg fortsatte sin nytteløse kamp mot den rimhivite romeriksjorden.

Dette er igjen en ting man helst ikke skal si, men jeg sier det likevel, i visshet om at den mentale sunnhetens hvitkleddede ridere kanskje er på full fart opp trappen her, med remmer og sprøyter i høyeste hugg: Jeg føler meg ikke som folk flest. Jeg vet ikke hvordan det føles å være folk flest, men jeg har en anelse. Jeg tror det er litt som den moderne turboturismen: Man har alltid dårlig tid og er mest opptatt av å klage over hvor dyrt allting er. Derfor har jeg også sympati for de som velger å ikke tenke. Å tenke gjør som sagt vondt. For de dumme gjør det vondt i hodet. For de

kloke gjør det vondt i hjertet. Historiens største ånder har kanskje ikke oppnådd annet enn å flytte smerten noen og femti centimeter.

Vi som har brukt våre år i støvet i de store spørsmålenes tjeneste, vi står kanskje overfor en omvendt damaskusopplevelse. Kanskje vil vi en dag oppdage at vi har lurt oss selv. At vi har brukt livet på å lete etter noe som ikke finnes, omtrent som den herreløse hunden i Hjalmar Söderbergs novelle, den som streifer formålsløst omkring og til slutt setter seg ned og hylr mot ingenting. Kanskje kommer man ingen vei før man er ved veis ende. Men det går jo an å hyle litt vakkert og velmodulert. Være en opera-skolert kjøter.

Jeg snakker som sagt ikke med tullinger. Skal de snakke til meg, bør det være om noe viktig. Som for eksempel et maleri van Gogh aldri gadd å male, eller skyformasjonene på sommerhimmelen over Tjøme om hundre år. Mannen på trikken imponerte meg ikke. Men at mediene våre klarer å gjøre oss enda litt dummere for hver dag som går, *det* er en imponerende prestasjon. Og menneskene i de hvite frakkene, de som skulle føre meg bort herfra, hvor ble det av dem?

De kom vel ikke lenger enn til baren i etasjen under her, der de nå sitter og styrker seg på en longdrink. Og der kan de godt bli sittende for min skyld.

Den lille larven aldri mett

(et mer eller mindre instinktmessig oppgjør i to deler)

av Cecilie Hemstad

Jeg vet at det var du som tok han. Godtroende som jeg er, feiet jeg bort de åpenbare tegn og lot det hele passere. Dette er ikke første gang. Jeg har mistenkt deg lenge, men nå har situasjonen blitt uutholdelig. Jeg kan ikke lenger spasere muntert rundt grøten og håpe på en smørklatt. I går kveld forsvant den fremste av de alle, min beste mann, og jeg ser ingen annen forklaring enn at du er skyld i det hele. (Hørte jeg et lite motstandsgnufs? En stiv liten lyd?) Jeg var med han hele dagen, jeg mistet han ikke av syne et sekund. Hvordan forklarer du så hans frablitte tilstedeværelse morgenen etter at jeg overlot han i din varetekt? En hel bataljon på rekke og rad med unntak av én. Sannelig ser du blek ut i lys av denne sannhet! Din stillhet sier alt. Den som tier samtykker, sa grisungen til kniven på slaktebenken. (Jeg ser at du skjelver og dirrer der du står, det er virkelig ikke nødvendig med vannlating). La meg bare få si at jeg er din argeste motstander, og sannheten skal frem om jeg så må tvinge den ut av deg. Jeg skal tre inn i ditt kjølige mørke og gjen-

nomsøke dine innerste hulrom. Jeg skal slite ut dine livsviktige deler. Trykke på de riktige knappene. Jeg gir meg ikke. Om det blir nødvendig kommer jeg til å leie inn en profesjonell. Inntil videre forlater jeg deg i skammens enerom (uten gulvvarme). Men jeg kommer tilbake.

(...)

Da var vi her igjen. Nå har det seg slik at jeg kan ha tatt feil. Jeg innser at mine beskyldninger kanskje var feilrettet denne gang. Det er bare å beklage. Men jeg holder et øye med deg, jeg har mine mistanker. Du er herved gjenopptatt i full tjeneste, og ingen videre undersøkning vil foreløpig finne sted. Her blant avløp og fliser er vi alle venner. Han må ha forsvunnet ved daggry. Jeg fant han rundt skumringstid. En sammenkrøpet og fuktig skikkelse. En hodeløs svart skygge. Ved tørkestativet. Men å klappe din sentrifuge kommer jeg aldri til å gjøre!

Rekonstruksjon

av Jo Andreas Sannem

6

Men Daniel kom ikke lenger den gangen; han fullførte studiene og tok jobb som advokatfullmektig i et mindre advokatkontor på Oslos østkant. Og han tenkte ikke noe mer på litteraturen –

7

Forfatteren har en historie han vil fortelle. Historien er bygget opp av en lang rekke scener, og disse må forfatteren transformere til ord på papir. Det er viktig for ham at transformeringen skjer slik at teksten leder leseren dit han vil. Enhver scene har et uendelig antall fremstillingsmuligheter. Hvem skal ha synsvinkelen? Hvilke detaljer skal fremheves? Forfatteren er *direktøren for det hele*. Godt for ham er det at karakterene ikke kan si ham imot. Det er ikke et spill; det er en kabal.

Sjefen til Daniel, advokaten, har fått en vanskelig sak: En kvinne har drept samboeren sin med en hårføner, men hun hevder at det var i selvforsvar. Advokaten, Daniels sjef, skal forsvare henne. Men det er Daniel, advokatfullmektigen, som gjør

grovarbeidet. Han setter seg inn i faktamaterialet for å kunne danne seg et bilde *av det hele*. Hva var det som egentlig hendte? Hvordan opplevde kvinnen situasjonen? Det finnes noen elementer som er viktige, tenker han. Mannens muskelstivhet, det oscillerende baderomslýset, krangelen rett før ... Jo, disse detaljene er viktige, tenker han. Og ikke minst den speilvendte stiftmaskinen.

8

Forfatteren må mane frem visualitet i det han skriver. Leserens må kunne danne seg bilder av handlingen; det er rom og bevegelse skapt av ord. Det er scener. Det er rekonstruksjoner av den historien som han selv har i hodet, uansett om det er en sann eller en fiktiv historie. Hver scene må settes sammen, og dette skjer utfra en overordnet plan. Og målet med planen? Det kan bare forfatteren svare på.

For Daniel er målet klart. Han vil frikjenne klienten.¹ Det spiller ingen rolle om det var sann eller slik. Oppgaven hans er å rekonstruere scenene slik at kvinnen stilles

i et mest mulig gunstig lys. Han syr sammen elementene i en avslutningsprosedyre for advokaten. Det er et komplekst stykke arbeid. Han lager utkast, stryker ord og setninger, bytter ut et verb, fremhever en gjenstand, et lys. Det er skrivekunst; resultatet må gi ham den rette følelsen.

9

Kanskje kunne man innføre noen begreper fra litterær teori i jussen? For selv om man benekter at slike begreper har noe i jussen å gjøre, og mange jurister nok vil vike tilbake for å benytte litterære begreper i jussen, er det ingen grunn til å ikke anvende dem på juridisk tekstmateriale. For i realiteten er påtalemyndigheten² og forsvarsadvokaten upålitelige fortellerstemmer; de velger seg ulike synsvinkler, de vektlegger ulike detaljer, de går inn i hver sin partiske rolle. I grunnen er det få steder hvor litterære virkemidler som bildebruk og synsvinkelplassering kan få større faktiske konsekvenser enn i jussen.

Juss er skrivekunst og retorikk. Prosedyren er en retorisk øvelse full av stemningsskapende, litterære virkemidler; den bygger på en utarbeidet tekst som danner grunnlaget for spillet i rettssalen. Der suppleres den. Tilstedeværelsen og umiddelbarheten i forhold til sakens aktører gir rom for modifikasjoner i mottakelsen av teksten.

Daniel leverer avslutningsprosedyren til advokaten.

10

«(...) det var noe uvirkelig ved hele situasjonen; situasjonen skapte i seg selv et rom for irrasjonelle handlinger: Det klaustrofobiske badet; det golde, blå lyset fra stoffrøret over speilet, flakkende i ansiktet; tannbørsten som hun ikke kunne finne; den fjerne latteren fra tv-apparatet i stua; det rennende vannet i det åpne dusjkabinettet, stressende, sløsende mens hun kledde av seg. Og så: Det hvite ansiktet hans plutselig i speilet, rett bak hennes egne, nakne skuldre; stiftmaskinen i hånden hans, hevet mot taket; et absurd fremmedelement på badeterritoriet. Hva skulle han i det hele tatt inn dit for? Hva skulle han stifte? Den plutselige tilsynekomsten som hun oppdaget via speilet, den speilvendte stiftmaskinen til forveksling lik en revolver. Og det hele kun et par timer etter krangelen på kjøkkenet; den uløste og uforløste krangelen som begge hadde forlatt i truende stillhet; mørke, lumre skyer som siger innover en svart fjord. Jeg spør dere alle sammen: Hvem ber kan forvente at hun hadde et klart og kaldt tenkende hode i denne situasjonen? Hvem ville ikke følt seg truet på livet? Hvem ber kan si det med hånden på hjertet? (Her må du huske å snu deg mot dommeren!! Hilsen Daniel.) Ikke jeg, dommer. Ikke jeg.»

Daniel er ikke i rettssalen når advokaten holder avslutningsprosedyren. Han er i Botanisk hage, på vei hjemover. Oppgaven

hans er ferdigstilt, og nå også uopprettelig. Han ser opp i løvkronene. Den lave høst-solen sender skrått lys gjennom bladene; glitrende lys legger seg i flekker på det nyvåte gresset. Han tenker på ordvalgene; på ordenes konsekvenser. *Kan det lønne seg å skjule det åpenbare?*

11

Så hva sier dommeren?

For dette er ikke en kabal; det er et spill, og det finnes en dommer som dømmer. Det spiller ikke lenger noen rolle hva som er sant og hva som er løgn. Forsvarsadvokaten og påtalemyndigheten har ment ferdig. For de kan bare *mene*. *Direktøren for det hele* er den litt kraftige kvinnen i mørk drakt med mørkebrunt hår, med et taregrønt sjal rundt halsen som glitrer i lyset fra skråvinduet i taket. Det er nå det gjelder for henne. Gjennom hele prosessen har hun forsøkt å holde hodet kaldt; hun har styrt de andre spillerne på en rettferdig måte. Hun har tviholdt på sin nøytralitet, og har forsøkt å finne frem til situasjonens sannhet midt i all fargeleggingen fra spillets deltakere. Nå er hun tvunget til å bestemme. Heldigvis har hun noen juridiske spilleregler. Én av dem sier at tvilen må komme den tiltalte til gode. En annen sier noe om forholdsmessighet.

Hun slår hammeren i bordplaten og

bestemmer at – ³

Noter

1. Vel, egentlig er dette advokatens jobb, og bare indirekte Daniels. Det eneste viktige for Daniel er strengt tatt å få lønn / kanskje bli partner en dag (og da må man smiske).
2. Jada, påtalemyndigheten plikter å gi en opplysende og objektiv versjon. Likefullt taler de sin egen sak i mange tilfeller (for å veie opp mot den skjeve fremstillingen til forsvarsadvokaten).
3. Ok, for eksempel «skyldig» da.

Geni

av Andrea Sand Bruer

«Geniet gjør hva det må, talentet
gjør hva det kan.»

Owen Meredith

Det var en usedvanlig normal formiddag. Alle mine gjøremål ble ferdig nøyaktig slik jeg hadde planlagt dem, og ingenting uforutsett dukket opp. De tidligere timene hadde fløyet raskt avgårde, men fortsatt hadde jeg en god halvtime med dødtid å slå i hjel. Klokken på den grønne murveggen viste halv elleve. Jeg smilte skjevt, visste at jeg hadde tid til å mimre. Satte meg ned på en av de slitte krakkene rundt det vakle-orne, gamle bordet og trakk pusten dypt. Lukket øynene. Konsentrerte meg. Stengte ut de andres mumlende stemmer som ga gjenlyd i gangene bak de grå betongveg-gene. Begynte å tenke tilbake på tiden da jeg var en ekte kunstner, og fikk utfolde mitt geni uten hindringer, uten grenser satt av staten, uten å bli stoppet av de som ikke forstår seg på ekte kunst.

*

Allerede da jeg var 5 år visste jeg hva mitt

kall i livet var. Jeg visste at jeg måtte skape noe, noe vakkert, usedvanlig, originalt. Foreldrene mine hadde tidlig påpekt at jeg var spesiell. De var nærmest ruinerte av alle tegnestiftene og alt papiret jeg brukte. Hver dag satt jeg frenetisk og skriblet, konstant, uten stopp, ark til ark, slet ut minst to pennaler fulle av røde fargestifter hver dag. Jeg fikk heldigvis alltid sitte i ro, jeg så dem omtrent aldri, og de ba aldri om å få se på hva jeg tegnet lenger. Jeg hadde et vagt minne om at de hadde sett noen av verkene en gang da jeg var enda yngre, på den tiden da jeg tilbrakte mesteparten av min tid i stuen oppe. Stolt viste jeg frem en tegning jeg var spesielt fornøyd med, proporsjonene var helt riktige, og snittet var perfekt. Men de, som alle andre, forstod seg ikke på kunsten min, og reagerte med avsky og forskrekkelse. Mamma dalte sakte ned mot bakken, munnen til pappa ble et stort, sort hull av sinne.

Ikke en følelse hadde streift meg.

Så lenge de ga meg materialene jeg trengte, samt ro og fred i det vesle, fuktige rom-

met i kjelleren, var jeg fornøyd. Under en enkelt lyspære satt jeg i timevis og tømte hodet mitt for alle bildene, bilder jeg visste jeg aldri ville bli kvitt dersom jeg ikke fikk dem ned på papir så raskt jeg kunne. Jeg merket knapt tørste og sult, og rørte så vidt fatene med mat faren min med jevne mellomrom skjøv gjennom dørsprekken som var akkurat høy nok til dette formålet. Enset nærmest ikke hans tunge fottrinn over hodet mitt, de subbene skrittene på trappetrinnene, de raske, korte skrittene opp igjen, smellet i døra, og den metalliske klikkingen av en dør som låses, en lyd jeg var så vant til at jeg omtrent ikke tenkte over den lenger. Tiden gikk, og jeg husker at jeg undret meg over at foreldrene mine ikke tenkte på at jeg burde ha en slags utdanning, at de ikke var stolte av mitt talent, men det var ikke noe som plaget meg.

Rutiner. Man er så vant til å høre lyder at man ikke lenger enser dem: duringen fra en fryseboks; den insektlignende lyden av en pære; lyden av en dør som låser seg ... Alt med bestemte intervaller, bestemte tidspunkt. Først når disse lydene opphører, om kun for et minutt, blir man oppmerksom. Fraværet av lyden. Fraværet av rutinen.

Morgenen faren min ikke kom ned med frokosten, ble jeg urolig. Jeg var så vant til at han kom ned presis klokken syv, aldri et

sekund for tidlig eller for sent. Jeg satt helt stille og lyttet. Hjertet mitt overdøvde stillheten. Den plutselige lyden av raske, harde skritt skremte meg ikke, jeg satt helt stille og visste at det ikke var far. Mannen som etter litt risting i dørhåndtaket fikk revet opp døren, gispet bare da han så meg, tok noen skritt tilbake, før han ropte på de andre som nå også var kommet ned i kjelleren. En hel horde av sortkledde menn med hatter omringet meg. En kakofoni av rop, stønn, sukk, gisp og hulk overdøvet hjerteslagene mine, og det eneste jeg klarte å tenke var at jeg håpet de ble imponert over tegningene mine. Men de ble ikke nevnt med et ord. Alle verkene mine ble stappet hensynsløst ned i en kasse, og for første gang i mitt liv skrek jeg.

På sykehuset plasserte de meg i en seng svært annerledes enn den vante i kjelleren. Den var veldig stor. En voksenseng, husker jeg at mitt 5-årige jeg tenkte.

Jeg syntes det var ubehagelig å ligge i sengen, det ga meg en følelse av å drukne, bli kvalt av mykhet og varme, noe jeg ikke var vant til. Heldigvis var i det minste gardinene trukket for, så jeg slapp å bli blendet av det sterke lyset. Det var nærmest umulig for meg å sovne, jeg klarte jo knapt å ligge stille: Alle disse bildene! Bildene som fór over netthinnen min, bildene jeg måtte få ut på et vis. Hele kroppen min skalv, hen-

dene ristet, helt til jeg endelig fikk fatt på litt papir og en liten, rød fargeblyant. Sykepleierne pratet til meg, men de pratet på et språk jeg ikke forstod. Jeg prøvde å kommunisere med dem, men de bare stirret på meg med store, våte øyne, som om jeg var et stakkarslig, lite dyr. Senere fulgte det mange møter med en spinkel kvinne. Jeg husker at nesen hennes minnet meg om en blyant, jeg husker det røde gjenskinnet i øynene hennes når hun så på tegningene jeg hadde laget, fraværet av lyden, av rutinene mine.

*

Jeg trakk inn duften av tåken som hadde lagt seg over jordene, fylte hodet mitt med den duse gråfargen. Jakken min var av godt, slitesterkt stoff, så jeg kjente ingen kulde, ingen fukt. Trærne som omringet meg var spredte, så jeg hadde god utsikt til bygda under meg. Disse spaserturene i skogen var noe jeg hadde fått for meg et par måneder tidligere, og jeg angret ikke. Livet på blokka mi var så ensformig, så kjedelig. Det var ikke så ofte vi fikk gå ut på egen hånd, så jeg visste å benytte meg av sjansene. Jeg hadde tidlig blitt lei av å tegne, så jeg hadde begynt å male i stedet, men jeg følte ikke at dette heller ga meg den tilfredsstillelsen jeg så desperat søkte. Jeg ville finne en annen måte å uttrykke meg på, en mer presis måte å gjengi

bildene som lå lagret i hjernen min.

Mens jeg sto der, i mørket, omringet av tåke, følte jeg meg nærmest usynlig, umerkelig, men likevel med en viss substans. Lik tåken: Som et syltynt, blekt ark. Jeg ventet bare på å fylle det med yndlingsfargen min.

Jeg kunne skimte en skikkelse i tåken, ikke langt unna meg. Føttene mine førte meg langs skogkanten og mot omrisset av det jeg gjettet var en guttunge.

Hendene mine var blitt våte, men det gjorde meg ikke noe. De var dekket av den samme farge jeg alltid hadde brukt. Jeg tørket meg ivrig på kåpen min, tok et steg tilbake for å riktig kunne beundre kunstverket mitt. Ja, riktig. Akkurat slik det skulle være! Komposisjonen var perfekt, og jeg hadde endelig fått til den tredimensjonale effekten jeg i så mange år hadde prøvd å få til på papiret. Det var mye lettere å få det til med dette materialet. Det var så glatt og bevegelig, mykt, fuktig, og samtidig med visse harde partier.

I en alder av 17 år hadde jeg fullført mitt livs mesterverk. Stoltheten min var ikke større enn lettelsen. Jeg visste at dette var noe jeg måtte gjøre, at jeg ikke hadde noe valg. Jeg kunne rett og slett ikke noe for det. Bildene dukket opp, og jeg måtte få

dem ned, ut. Euforien omfavnet meg, ekstasen var ulikt noe annet jeg hadde opplevd i hele mitt korte liv.

I ukene som fulgte gjentok jeg denne rutinen: vandre i skogen, oppdage arbeidsmaterialer, forme dem slik jeg ville ha dem. Jeg ville fortsatt i all uendelighet, men disse uforstående, disse neandertalerne av noen mennesker som ikke forstår kunst om det så risses inn i beinmargen deres, ville ikke la meg.

*

Klokken var blitt halv tolv, og jeg sukket tungt før jeg kastet et blikk på lerretet foran

meg. Det var nesten helt hvitt. En enkelt rød stripe rant sakte nedover, snirklet seg som en slange over den ru overflaten. Jeg gjespet litt, strakk på meg. Kjente magen rumle av sult. Tittet opp i taket, på lampa. Visste at det snart ville komme noen og hente oss, fortelle oss at maten var klar, ikke bare skyve den under døra. Jeg var blitt vant til dette nå. Rutinene.

Den insektlignende lyden av en lyspære. Den klamme fuktigheten i romalmet, de slitte, mørke veggene. Lyden av tunge skritt, lyden av dører som ble låst og så låst opp igjen, i en evig rundgang.

Jeg følte meg hjemme her.

Reisebrev fra India

av Margrethe Løøv

Å leve på en universitetscampus fører en tett på nye mennesker. Jeg studerer monsunsemesteret 2008 på Universitetet i Hyderabad, hvor jeg sover, spiser, studerer og sosialiserer fem dager i uka. Når man som nordmann kommer til et sørindisk universitet, blir campusopplevelsen mye mer enn et møte med nye personer, det blir også en intens kulturopplevelse. Universitetet i Hyderabad har Sør-Asias største campus, og utgjør med sine over 8 kvadratkilometer, tre tusen studenter og over tusen fastboende ansatte i seg selv et lite økosystem og et samfunn i mikroformat.

Det første som slo meg da jeg kom hit, var det eksotiske dyre- og plantelivet som myldrer mellom den menneskelige aktiviteten på campus. Nå som regntiden snart er over, finner man en frodig vegetasjon som til tider truer med å ta over de kultiverte områdene. Lianer henger ned over stiene og fargesterke blomster med de underligste dufter konkurrerer om insektenes oppmerksomhet. Innenfor universitetsområdets piggråddekte murer finner man blant

annet vannbøfler, geiter, aper, påfugler, skorpioner og et førtitalls arter slanger. Å bevege seg rundt her medfører en viss fare. Mitt indiaopphold var nær ved å ende brått to uker etter ankomst, da jeg var 30 cm fra å bli løpt ned av en villgris. En annen jente ble bitt i tåa av en rotte mens hun sov, og måtte få fem sprøyter mot rabies. Humanistisk fakultet ved Universitetet i Hyderabad må være alene i verden om å ha oppslag om slangefare i gangene.

I tillegg til rotter har vi en flokk halvtamme hunder som vandrer omkring i og mellom bygningene. I bytte mot matrester legger hundene igjen små gaver til oss i gangene. Det virker ikke som om inderne er videre interesserte i å kontrollere denne uhygieniske ordningen spesielt eller naturen generelt. Der man i Norge ville grepet inn med rottegift og steriliseringssaks, lar inderne naturen gå sin gang. Alt liv har sin rett.

For studentene på campus er leveforholdene desto mer regulerte. Han- og hunkjønn holdes strengt atskilt for å hindre ukon-

trollert avl. Jentenes boliger er plassert i en inngjerdet del av campus, med en liten politistasjon, tre slabbedasker i kakidress som vokter oss døgnet rundt og portforbud mellom klokka ti på kvelden og seks på morgenen. Da jeg en kveld ble fulgt hjem av en gutt, ble han kjeppjagd (ja, bokstavelig!) bort fra jentefortet. Avstand mellom gutter og jenter synes å være en selvfølgelig og internalisert sosial norm, i det minste gjelder dette det åpenlyse forholdet mellom kjønnene. De fleste studentene velger å spise i de kjønnssegregerte kantinene i studentboligene. I forelesningene setter gutter og jenter seg på hver side i undervisningsrommet.

Bakgrunnen for dette systemet ligger i en slags implisitt kontrakt som eksisterer mellom familie og universitet. Idet en indisk pike flytter ut av familiefortet og inn på campus, overtar universitetet det praktiske ansvaret for å verne hennes dyd og ære. Selv om systemet og holdningene bak det for meg virker paternaliserende, har den rent praktisk en veldig frigjørende effekt. Uten denne kontrakten mellom familie og universitet ville mange jenter blitt nektet å flytte inn på campus, og dermed mistet muligheten til å ta høyere utdanning.

Nå skal det sies at ikke alle moderne indere har adoptert foreldregenerasjonens verdsett, og de vet å finne smutthull i systemet

for å møte sin hjertens kjær. Universitetet i Hyderabad går for å være liberalt etter indiske standarder, og har ingen patruljerende vakter etter mørkets frembrudd. Nattestid kan man derfor skimte par som sitter på bergknauser og ser film på bærbar datamaskiner. Andre, unevnelige aktiviteter finner sted i skjul av mørket og tett tropisk vegetasjon.

Interessant er det også at Indias regionale, økonomiske og kastemessige forskjeller manifesterer seg i vårt lille mikrosamfunn. Da Universitetet i Hyderabad er et statlig universitet, kommer studenter og vitenskapelig ansatte hit fra alle deler av landet. Universitetet er dessuten pålagt å ta inn en viss prosentandel fra underprivilegerte kaster og stammesamfunn. Derfor finner man en stor variasjon blant menneskene her. Noen ser østasiatiske ut, andre er kjempekorte og nesten svarte. Noen kommer fra landsbygda og kan nærmest ikke engelsk, andre er kosmopolitter fra Cyberabad-Hyderabad. Stort sett ser det ut til at studenter med rimelig lik bakgrunn finner sammen også her på universitetet. Utnyttelse av billig arbeidskraft skjer dessverre her som over alt ellers i India. De som vasker, håndterer søppel og gjør veiarbeid, bor i små skur og presenningshytter i utkanten av universitetsområdet.

Dette er bare noe av alt det fremmede jeg ser og opplever på campus. Vel så interessant er kanskje det faktum at jeg også blir sett og opplevd. Her er jeg det sære unntaket. På samme måte som jeg studerer India, blir jeg også sett (les: stirret på), spurt og forsøkt forstått. For eksempel spurte urduprofessoren min meg her om dagen hvorfor utenlandske studenter ikke praktiserer kjønnsdeling i klasserommet. Jeg forklarte at gutter og jenter i Vesten kan være venner på samme måte som gutter og jenter seg imellom. Han ble meget overrasket. Det som er rart for meg, er ganske naturlig for inderne, og det som jeg synes er naturlig og kjedelig vekker stor interesse og oppmerksomhet her nede. Ingen ting bør tas for gitt.

Høiberg og Hellenes på Nobels fredssenter

av Guro Christine Hellenes

«One day our grandchildren will go to museums to see what poverty was like.»

Muhammad Yunus, laureate 2006

Steder der vi bor heter utstillingen som provoserer på Nobels fredssenter i disse dager, og helt frem til februar 2009. Det er en veldig enkel utstilling med et engasjerende budskap; en rekke fotoinstallasjoner som viser 20 familier i fire forskjellige slumområder i verden.

Høiberg, som er en ekte fotoentusiast, går begeistret rundt i det sandfargete rommet hvor installasjonene finner sted i små båser. Hun har nå sjansen til å beundre et av sine store forbilder, nemlig Jonas Bendiksen, mannen bak prosjektet. Han er den første i Norden som har fått en plass i stallen til det prestisjetunge fotobyrået MAGNUM. Bendiksen har besøkt fire slumområder som han har valgt ut for å

få mest mulig geografisk spredning i sin dokumentasjon av menneskers hverdag i et samfunn som er preget av ekstrem fattigdom, arbeidsledighet og skjev fordeling av maktposisjoner.

Utstillingen *Steder der vi bor* er en vandreutstilling som vises for første gang i Toghallen på Nobels fredssenter. Teknisk partner er Canon og utstillingen er støttet av Hydro.

Først av alt vil jeg si at når vi entrer det ekstremt røde rommet hvor man kjøper studentbillett til 50 kr (hvor da fullpris er 80 kr), blir vi møtt av en utrolig hyggelig betjening som er meget interessert i å reklamere for utstillingen de har på huset. Med store smil om munnen går Høiberg og Hellenes inn i et rom med totalt fire båser. Inni båsene er det dannet rom av fotografier. En familie, et individ og en historie fortelles over høyttalere. Alle de 20 familiene får fortelle sin historie, mens

bildene sakte blir skiftet ut rundt oss, noe som oppfordrer til bevegelse hos publikum; vi må hele tiden dreie om for å få et overblikk over rommet som beveger seg rundt oss.

Hellenes skribler entusiastisk, men smilet er blitt byttet ut med en reflekterende mine. Det er mennesker det er snakk om, mennesker som lever i et samfunn som er mer primitivt og helsefarlig enn vi kan forestille oss.

Områdene det dreier seg om er:

Kibera, Nairobi, Kenya, et sted hvor 1 million mennesker har laget seg en ulovlig by langs en jernbanestrekning i Nairobi og Kisumu.

Dharavi, Mumbai, India er Asias største slum. Den har en egen økonomi som er betydelig i finansbransjen i Mumbai. Deres produksjon er anslagsvis 1 milliard dollar i året.

Barrios, Cararacas, Venezuela er hovedstaden i Venezuela og er preget av store økonomiske forskjeller blant befolkningen. Slumområdene befinner seg på åskammene rundt byen.

Kamponger, Jakarta, Indonesia kan by på over 1,5 millioner mennesker som har dannet seg flere små slumsamfunn rundt om i byen, gjerne nær store søppelfyllinger.

På utsiden av båsene er det store striesekker som er bundet opp med forskjellige sitater av slumfolket. Et hjørne er fylt opp med puter hvor man kan slå seg ned og ta en titt på boken *Steder der vi bor*, som er en samling bilder tatt av Jonas Bendiksen. Rommet er også dekorert med små hus i leire som er laget av flere forskjellige norske barn engasjert av Hydro.

Helhetlig er utstillingen veldig enkel, men i samsvar med det primitive og ærlige ønsket om å vise den vestlige verden de økonomiske vanskelighetene som millioner av mennesker lider av hver dag.

Utstillingen er først og fremst en kunstutstilling; bildene er rå, lyset er dårlig, men det skaper en spesiell stemning og gir effekter på publikum som får en mulighet til å stå i et slumhjem i noen få minutter mens bildene stadig skifter. Jeg savnet imidlertid større variasjon mellom stasjonene, og publikum burde få mulighet til å engasjere seg i det de ser. Likevel er dette en viktig utstilling som er verdt et besøk, bare for å få tid og mulighet til å vandre gjennom store deler av verden og se nærmere på hva som skjer; steder vi ikke ante fantes.

Modig debut

Jan Roar Leikvoll: *Eit Vintereventyr*

av Kjersti Merete Salicath

Jan Roar Leikvolls *Eit vintereventyr* er en fantastisk og grusom debutroman om menneskets begrensninger, vilje og kjærlighet til andre og selve livet.

Handlingen foregår i et miljø vi får vite lite om, vi skjønner at det dreier seg om en arbeidsleir, men det er ingen referanser til hvem jeg-personen egentlig er, hvor romanen foregår eller i hvilken tid vi befinner oss.

Leikvoll leker imidlertid med leserens tolkningsrammer; det gis små hint om at arbeidsleiren egentlig er en konsentrasjonsleir satt opp for å utrydde de såkalte «sjuke» og at handlingen kan foregå i Auschwitz. Språket i romanen oppholder på denne måten leseren og inkluderer han eller henne i historien ved hjelp av sin egen tolkning.

Hele romanen fortelles fra jeg-personens synsvinkel. Han fremstiller seg selv på mange måter som en nøytral person; han er «kjønnsløs» ved at han er feminin, slank og mjuk, kler seg i kvinneklær hvis han kan og tenker på kjærligheten han kan gi unge gutter, samtidig som han fremstilles annerledes i forholdet til romkameraten og kollegaen Hans, der er han en mer maskulin person. Dette ser man også i forholdet til sin egen kropp. Denne tvetydigheten både forfører og skremmer. Man aner at dette ikke er et varig sted for jeg-personen, samtidig skjønner man at han kan gjøre en forskjell ved at han fremdeles innehar menneskelige trekk i en verden der menneskelighet og empati er fraværende.

Jeg-personens indre og ytre er bare noen av kontrastene man finner i *Eit vintereventyr*. Man finner grusomhet og glede, menneskelighet og motbydelighet, kjærlighet

og konspirasjon. I arbeidsleiren er alle de moralske konvensjonene vil forholder oss til på daglig basis borte, noe som både provoserer og er underlig. Evnen til å gjøre seg selv nødvendig eller uunnværlig gjør at jeg-personen og Hans hele tiden må strekke seg så langt som mulig for å tilfredsstille de overordnede ordre. Dette gjør ikke bare at leserens egen tolkning blir utfordret, men leserens egen oppfatning av de grusomme handlingene som blir beskrevet blir utfordret. Kan drap rettferdiggjøres? Hvor langt kan man strekke seg for å overleve?

På tross av at romanen foregår i et slags vakuum er det en refleksjon av livet på utsiden som gjør at jeg-personen makter å overleve. Personen lengter etter inntrykkene på utsiden, luktene og lydene. Dette benytter jeg-personen enhver anledning til å suge inn og fantasere omkring.

Også kameraten Hans lengter etter livet på utsiden, men da kun kjæresten Merle. Siden Hans bare blir beskrevet fra jeg-personens synsvinkel forblir hans historie mer eller mindre ukjent.

Eit vintereventyr gir oss en historie som er både rørende, opprørende og sterk. Jan Roar Leikvoll formidler dette i et enkelt språk fullt av både ekle detaljer og vakre beskrivelser som man ikke skulle tro omgivelsene ga grunnlag til. En lovende debutant.

Fatalisme og utilstrekkelighet

Bård Torgersen: *Bird Imitator*

av Benedicte Persen Steihaug

Det moderne mennesket blir stadig vanskeligere å tilfredsstille, den mytiske tidsklemma nærer opp under fenomener som storkiosker og nettaviser, og Litteraturhuset har det siste året presentert dikt lest på 3,33 minutter som «Singelkutteb». Flamme forlag har i denne nyvunne tradisjonen lansert sitt eget singelkonsept. Korte hefter bundet sammen med en gummistrikk som presenterer elegant utporsjonert litteratur til mannen og kvinnen i gata. Deres fjerde singel heter *Bird Imitator*, og er multikunstner Bård Torgersens første diktsamling.

Torgersens drivende, mørke språk maner frem et kratt av tornete barndomstid, lyst og impulser. I freudiansk tradisjon dekkes hovedpersonens manglende selvsikkerhet over med utagerende vold; skammen ved eksistensen sirkles inn og oppløses. Protagonisten stiller spørsmål ved manns- og menneskerollen, og hverdagen er gjenomsyret av fatalisme og ansvarløshet. I

denne verdenen er det ingenting som er «uutsigelig», bortsett fra det mennesket ikke selv har kapasitet til å uttrykke.

Hovedpersonen viser i økende grad gjennom Torgersens poem en avvisning av menneskeheten. Han er en slags fatalist, som utfordrer grensene for hva som er sosialt akseptabelt; spesielt overfor barn. «Hva annet skulle jeg egentlig gjort», spør han; «ventet på børskrakk og jordskjelv / som sikkert aldri ville komme». Deler av diktet involverer samtaler med en terapeut, der det blir åpenbart at fortelleren er lam fra nakken og ned; en symbolsk løsrivelse fra livets funksjoner som resultat av et mislykket selvmordsforsøk. Denne distanseringen fra menneskeheten leder til at protagonisten ønsker å bli «innlemmet i kretsen / av skapninger med / blodig nebb». Spørsmålet rundt mannsrollen og utilstrekkeligheten protagonisten føler i denne sosiale båsen leder til ønsket om

å bli en fugl, men til forskjell fra fuglen i poetisk tradisjon; en åtseleter. Torgersen demonstrerer en selsom logikk, der protagonistens avskyelige handlinger bunnar i fremtidens og fortidens håpløshet. Tomheten i tilværelsen knyttes uløselig til fatalismen.

Bird Imitator er en kortroman i diktform; et moderne poem. Og det kan leses slik, fordi så mye av det grunnleggende vi finner i poesien består av å fragmentere menneskets oppfatning av virkelighet, og sette de små bitene sammen til noe som, på tross av ordenes fattighet, representerer en slags essens ved det å være menneske. Torgersens poem tar tak i de fundamentale kunstkonseptene liv, død, kjærlighet, tap – uten tegnsetting, med kun løpende ord, enjambement og løsrevne tanker som hektes sammen, rått, og grusomt ærlig.

Prodicus' spalte

Prodicus mener den økende spesialiseringen innenfor dannelsedisiplinene, men også samfunnet forøvrig, er en tragedie. Til og med filosofien selv har blitt gjenstand for denne spesialiseringen. Det som mangler i våre dannelsesinstitusjoner er godhet og ydmykhet. Han er en av de veldig få som hevder at filosofien etter Platon ikke er annet enn fotnoter og i dårligere forfatning enn noen gang.

I møte med representanter fra andre fag og institusjoner kan det være vanskelig å forstå hvor han vil hen, om han er ironiske, ærlig, kverulerende, søkende, respektløs eller alt på en gang.

Prodicus og Alfred møtes igjen etter en lang samtale på sensommeren. De beveget seg inn i et minefelt

med problemer i psykologiens møte med filosofiens eldgamle mantra «kjenn deg selv». Denne gangen har Alfred rustet seg med en medsam-mensvoret, Gustav, kanskje med det for øyet å vippe Prodicus av pinnen.

Prodicus Så bra at vi var så bestemte på å møtes igjen i dag. Når man diskuterer noe viktig, bør man ha god tid – eller i det minste utsette samtalen til senere. For som sant er; den som gir seg tidlig kan aldri få innsikt.

Alfred Hva mener du med det?

Prodicus Ja, hva mener jeg med det? ... Hm ... Nei, jeg tenker på de som har tenkt noe viktig, noe som kan forklare litt om menneskers liv og røre – kanskje bare en liten ting – men som bruker det som et altomfattende korrektiv i alt de tenker og foretar seg. De har gjerne en tilsynelatende sinnsro, som ikke er fundert i noe annet enn et ubevisst imperativ om aldri å sette sitt eget verdensbilde på prøve. Det er derfor de avsporer samtalen, må haste videre, eller begynner å flakke med blikket, så snart samtalen jeg har med dem pensler inn på et uønsket spor.

Gustav Men Prodicus, kan det ikke heller være det at ikke alle er like komfort-

able med å løse verdensproblemer til langt ut på morgenkvisten? Jeg var jo på denne konferansen du snakket om sist: Selv om det jo var svært så hyggelig å komme ned i resepsjonen i syvtiden, og oppleve deg i ivrig monolog med nattevakten Ragnar om hvorfor “alt er i tilblivelse” – så kan det jo hende at vi andre har behov for å lytte til kroppens behov, i dette tilfellet, søvn – en gang iblant.

Prodicus Ja, dere er flinkere enn meg til det. Hehe ... Heldigvis var Ragnar en type som ikke gav seg så lett som dere “intellektuelle hjernespesialister”. Han var en fin fyr!

Gustav Jo, det er mulig det, men hvorfor benyttet du for eksempel ikke muligheten den dagen til å høre mer på hva Howard Gardner hadde å si om intelligens? Her hadde jeg gjort meg alskens umake ved å fremheve deg som en briljant samtalepartner, men i stedet for å yte ham den respekt han fortjener – som verdensledende forsker på intelligens – fikk du ham til å virke som en skolegutt fra første stund. Og Mr. Gardner, det var vel han som også ble offer for utblåsningen til denne kunstner-vennen din for en tid tilbake siden?

Prodicus Ja, for du var der den gangen du ... Samtalen min med Gardner begynte vel med at jeg spurte ham om det ikke hadde

seg slik at bare det intelligente mennesket kan vite hva intelligens er ... Kan vi ikke ta opp tråden, det ble liksom aldri helt avsluttet den gangen?

Alfred Fine greier. Gustav her er jo selv en kløppranes god forsker på dette felt.

Prodicus Og hvis vi virkelig er heldige, klarer vi å nøste opp trådene helt tilbake til det vi diskuterte forrige gang, om psykologi og det eldgamle mantra om å kjenne seg selv.

Gustav Jeg var jo ikke der da, men dere får oppdatere meg hvis den mulighet skulle by seg. Men altså – stridens kjerne i spørsmålet er om det finnes en eller flere typer intelligens?

Prodicus Ja, for noen er flinke til å være doktorer i matematisk-logisk problematisering av ufullstendighetsteorems manglende applikerbarhet til realvitenskapens forskningsfelt, andre igjen er skarpe på å forstå de sosiologiske mekanismene som er tilgrunnliggende for at en av partnerne i et parforhold oppdager sin egentlige seksuelle legning. Mens noen er flinke til å bake og danse.

Gustav Ikke tull!

Prodicus Unnskyld, men har vi ikke alltid

visst at folk har forskjellige evner, og at dette kanskje er noe dere psykologer burde ha fått med dere?

Gustav Jeg tar poenget, men nå er det vel ikke det som er spørsmålet.

Prodicus Og hva mener så du, Gustav?

Gustav Nei, jeg er en ganske så stor tilhenger av at det kun er én intelligens. På fagspråket sier vi da gjerne at det er en felles g-faktor i bunn. Gardner er derimot tilhenger av et syn som kalles *Multiple Intelligence*. Spørsmålet er om det er en hovedintelligens, en hovedmotor så å si; som er typenøytral, og som er utgangspunkt – blant annet gjennom miljøpåvirkning – for manifesteringen av alle de forskjellige evnene som du så elegant presenterte ovenfor. Eller om det tvert imot er slik at alle har mange små intelligenser, som gjør det mulig å være veldig intelligent på et område og mindre velutviklet på et annet.

Prodicus Kan begge teoriene være sanne?

Gustav Nei, i forskningsmiljøet står man jo som oftest steilt mot hverandre i dette spørsmål.

Prodicus Det var ikke svar på det jeg spurte om, men ok. Jeg går ut ifra at dere

forstår hva som menes med å være intelligent, dere som studerer slike, og lignende spørsmål i psykologien, så inngående?

Gustav Ja, vi får da virkelig håpe det – ellers hadde problemstillingen ovenfor vært en smule prematur, men spørsmålet i seg selv har jo stor betydning for hva det vil si å være intelligent, det er jo litt av grunnen til at det er så viktig. *Multiple Intelligence* blir ofte kritisert for å være en teori som vil redefinere begrepet intelligens til også å omfavne evner.

Prodicus Men det er vel fornuftig?

Gustav Tja, for hvis man omdefinerer den klassiske IQ-intelligensen til dette, blir det jo umulig å måle intelligens lenger.

Prodicus Du mener altså et mål på i hvilken grad man er vellykket i å leve, for hva annet kan vel et mål på intelligens være?

Gustav Nei, det var ikke det jeg mente. Følger du ikke med på hva jeg sier?

Prodicus Beklager, jeg var litt i mine egne tanker. Det er åpenbart at MI-forskerne mener at den moderne definisjonen av intelligens er for kulturelt betinget, at den bærer preg av å være en rest av opplysningstidens klokkeetro på den instrumentelle fornuft.

Gustav Det kan du nok si, men vi har nok kommet litt lenger siden den gangen.

Prodicus Uansett kan vi være enige i at jeg ikke deler ditt syn på intelligens.

Gustav Å ja, hva er det?

Prodicus Ut ifra det du har sagt skjønner jeg at jeg fremdeles kan være tro til mitt gamle mantra: Kjenn deg selv. I stedet for å velge side i den debatten du har skissert, er jeg både uenig og enig med alle krankefantene. Det er nok riktig å si at det bare er én intelligens, men man må likevel utvikle alle sammen. Bare på den måten kan man kjenne seg selv, sine styrker og svakheter, og vite hvordan man skal leve.

Gustav Ehh, det du sa nå, var det vi – som i det minste er litt intelligente – kaller selvrefererende inkonsistent. Du kan ikke argumentere for én og mange intelligenser samtidig. Og hva i all verden har dette mantraet ditt med saken å gjøre?

Prodicus La oss undersøke, men på ditt «språk». Jeg er enig med deg at intelligens ikke raskt og ukomplisert kan inndeles i flere «evner» eller typer intelligens, men den kan inndeles i flere uintelligenser. Med andre ord, med dere som vitner, ønsker jeg å fremme min teori: *The Oneness of Intelligence and Multiple Unintelligence*.

Gustav Haha, man kan si mye om deg, Prodicus, men kjedelig er du i hvert fall ikke. Men dette blir for drøyt. Jeg må gå nå.

Alfred Nei, vent nå, Gustav – jeg vil høre hva Prodicus har å si.

Prodicus Den store feilen til moderne psykologer, men også mindre intelligente profesjoner av samme sorten – vent litt, la oss si samfunnet generelt, ellers kan jeg jo finne på å utelate noen kranglefanter, er følgende: I sin forklaringsiver glemmer de at det er forskjell på folk. En definisjon på intelligens må vel ta utgangspunkt i en som faktisk er det, og ikke de som ikke er det. Og når den optimalt intelligente nødvendigvis må være harmonisk, en harmoni som alle *Multiple Unintelligences* har sin del av æren for, så er det vel dette som er utgangspunkt for å forstå hva intelligens er, og hvordan vi skal måle det, eller hva mener dere?

Gustav Nei, hvorfor det? Men for at nok en monolog fra din munn skal ta slutt, la oss si det.

Alfred Ut ifra hva du sier; hvordan kan det ha seg at det intelligente, vise menneske en gang som barn, ungdom, og i tidlig voksen alder, hadde *Multiple Unintelligences*? Altså, hvordan skal vi forstå dette forhold mel-

lom én og mange?

Prodicus Jeg er nå engang ikke matematiker, men jeg tror ikke at de ville visst at du med en slik uttalelse har funnet gull. Forholdet mellom én og mange er det viktigste metafysiske spørsmål. Ordene én og mange har da alltid skurret i mitt hode. Jeg blir så forvirret av det. Men hvis du bare hadde kjent denne forvirringens frigjørende kraft til å leve, til å tenke, til å utvikle seg; da hadde kanskje til og med Gustav her hatt medfølelse med meg. Ikke at det er et håp som ligger meg nær. For når vil vel den herskende klasse gå over fra å dyrke sitt IQ-klassiske syn på intelligens til min livsbejaende forvirrede sødme? Da måtte jo alle bøye seg ydmykt i støvet for det gamle mantra, man måtte anerkjenne forklaringsviljens mangler, og filosofkongenes drøm om kjærlighet og fellesskap ville endelig få ikke ett, og heller ikke mange, ben å gå på.

Gustav Forvirr i vei, så sees vi på neste konferanse. Ha det!

Det klassiske filmportrettet:

Rita Hayworth

av Sandra Mileo

Underholdningsdronningen med det vakre og forføreriske utseendet, kjærlighetsgudinnen; «the love goddess», som hun ofte ble kalt av sine samtidige. Rita Hayworth var 1940-tallets symbol på skjønnhet, talent og kvinnelig dominans i en samlet pakke. Rita Hayworth ble en av de største kvinnelige musikalstjernene og et av de første og største sex.symbolene i den klassiske Hollywood-filmen.

Søt og uskyldig

Den 17. oktober 1918 blir en pike ved navn Margarita Carmen Cansino født i Brooklyn, New York. Den uskyldige lille piken av spansk herkomst blir tidlig eksponert for entertainment, og det skal ikke ta mange år før hun setter sine bein i underholdningsbransjen. Som 12-åring blir den unge Rita dyttet ut på en profesjonell dansescene av sin far, en virtuoso flamencodanser. Familien Cansino har bestått av dansere og entertainere i mange generasjoner, så det er ingen overraskelse at den unge Rita skal føre tradisjonen vi-

dere. Sammen med sin far og sine andre slektninger danser hun i flamencogruppen «The Dancing Cansinos», og den unge Rita, som ser eldre ut enn hun er og oppfører seg modent for sin alder, utvikler sine fremste danseferdigheter gjennom denne forføreriske spanske dansen. 12-åringen er ikke bare intelligent, talentfull og moden, men hun klarer på egenhånd å utvikle ferdigheter og fremtidsutsikter innen underholdningsbransjen. Men Rita har noe mer ved seg enn dansen. Med sin fysiske skjønnhet former hun snart et ønske om å nå lenger enn en karriere innen dans. Hva passer da bedre enn det store lerretet og stjernestatus i Hollywood?

Fra dansescenen til det store lerret

Med sin bakgrunn i dans tar Rita sakte men sikkert steget over til Hollywood-filmen. I løpet av få år, fortsatt bare i midten av tenårene, klarer hun å få en midlertidig

skuespillerkontrakt med 20th Century Fox. Den vakre og ferske skuespillerinnen debuterer med filmen *Under the Pampas Moon* (regissert av James Tinling) i 1936. Riktignok er det ikke dette filmstudioet som skal sette fart på Ritas filmkarriere, og hun får kontrakten sin terminert av Fox etter en håndfull tilfeldige småroller under navnet Rita Cansino. Rita bestemmer seg for å satse videre på skuespillerkarrieren, parallelt med dans og teatervirksomhet på scene. I 1937 får hun full kontrakt med Columbia Pictures, og hun undergår en tidstypisk Hollywood-forvandling. Filmstudioet forandrer look'en, imaget hennes og ikke minst etternavnet, da Cansino ikke er tiltalende nok, med argument om at Fox ikke klarte å bygge opp en karriere med det. Ved å legge til en Y i Haworth, får Rita godkjent sitt mors pikenavn som passende skuespillernavn av Columbia, og Ritas filmkarriere begynner med små, men stadige biroller der skuespillerinnen får eksponert og videreutviklet seg innen filmmediet. Quickies dominerer de første årene hos Columbia, og sakte men sikkert klarer hun å tiltrekke seg den riktige oppmerksomheten fra studiosjefene. Rita får innpass som den kommende «it-girl», og studiosjefene ser potensialet i imaget de har bygget opp hos skuespillerinnen. Selv om Rita for det meste spiller biroller, vies det mye tid til henne i Columbias portrettgalleri, som er med på å skape en

filmstjerne. Det er riktignok ikke før hun spiller en liten birolle mot Cary Grant i den varme romantiske komedien *Only Angels Have Wings* i 1939 at det store gjennombruddet kommer. Filmen, som er regissert av en av datidens fremste regissører, Howard Hawks, og som samtidig utmerker seg gjennom den kvinnelige hovedrollen gestaltet av Jean Arthur, kaster ikke skygge over den ferske film-Rita. Den blir en stor suksess, og studioene får for fullt øynene opp for den mystiske Rita Hayworth, som har kommet for å bli. Studiosjef Harry Cohn vier Rita spesiell oppmerksomhet, og Rita Hayworth blir Columbia Pictures' største kvinnelige stjerne.

Hollywood-musikalen

Den klassiske Hollywood-filmen er i stor grad sjangerbetont og enkelte filmstudioer spesialiserer seg og gjør seg spesielt gjeldende innen spesifikke sjangere. Detektivfilmen, melodramaet, film noir og skrekfilmen er noen få eksempler. Men høyt på listen står også musikalen, med sin egen estetikk og egne konvensjoner. Musikalen regnes som et synonym til «gullalderen» i den klassiske Hollywood-filmen, og med lydfilmens inntog sent på 1920-tallet, har denne sjangeren generert flere filmer enn noen andre. Fra den første virkelige lydfilmen *The Jazz Singer* (1927, regissert av Alan Crosland) slår sjangeren ut i full blomst i løpet av de neste tiårene, og Rita Hayworth

blir en stor representant for den kvinnelige musikalstjernen.

Rita kan danse og underholde, noe som er viktige essenser i Hollywood-musikalen. Sammen med Fred Astaire, den store mannlige musikalstjernen i det klassiske Hollywood, danner de et av de mest kjente on-screen-parene i Hollywood-musikalen. Når Columbia raskt plukker opp at Rita er en trent danserinne, parer de henne dermed opp med Fred Astaire i *You'll Never Get Rich* i 1941, som blir en av Ritas største musikalsuksesser og som virkelig gjør Rita til en folkekjær skuespillerinne. Hayworth og Astaire blir gjenforent året etter i *You were never lovelier* (William A. Seiter), som blir deres andre og siste film sammen, men som samtidig etablerer paret som en tidsriktig og populær sammensetning på filmlerretet. Rita Hayworth går videre til å spille i flere musikal og dansefilmer helt inn i femtitallet. Hun legger aldri bort dansen, og trass i den store suksessen som filmskuespiller forblir musikalene Ritas hovedsjanger innen filmmediet.

Forføreriske og erotiske Gilda

Rita Hayworths største filmrolle blir i filmen *Gilda* i 1946, der hun spiller den mystiske og forføreriske nattklubb-sangerinnen ved samme navn. *Gilda* er en blanding av film noir og melodrama, to sjangere som synes å passe Hayworth, der

hun formidler en tidløs femme fatale med erotiske undertoner. *Gilda*, som av film-historikere regnes som en alternativ film noir, inneholder allikevel de elementene man gjerne forventer seg i en Rita Hayworth-film; sang og dansenumre med evnen til å forføre seeren. Med sin sorte satengkjole og matchende silkehansker, synger karakteren Gilda «Put The Blame on Mame», som har blitt en klassiker blant sangnumre i Hollywood-filmen. Dette musikknummeret vakte stor oppsikt, da Rita, eller Gilda, mer eller mindre fremfører en nedtonet striptease i samsvar med sangen: en scene som i stor grad sjokkerte samtidens publikum og for fullt etablerte Rita som et av de største sexsymbolene i vestlig kultur. Sangerinnen Gilda er vakker, farlig, sårbar og har evnen til å eksponere sine sterkeste følelser, ikke bare gjennom sangen, men også gjennom sine menneskelige relasjoner og ikke minst sin seksualitet. Privat er Rita Hayworth kjent i det offentlige som det stikk motsatte; en kvinne som er blyg og som gjør lite ut av seg. Det sies at hun ofte gjorde folk rundt henne klar over at den Rita man så foran kameraet ikke var den samme som den Rita man så utenfor studioet. Det er først foran filmkameraet hun transformeres til den vakre og mektige underholderen som av mange blir omtalt som kjærlighetsgudinnen. *Gilda*, som ble regissert av Charles Vidor, er en film som har blitt

tolket fra a til å. Den befester Rita Hayworths posisjon som forførererske i samtidens Hollywood, og ikke minst også makten som hun spiller på, og som andre skuespillerinner som for eksempel Marilyn Monroe senere kommer til å plukke opp og gjøre til sitt varemerke. Rita og hennes mannlige motspiller i filmen, Glen Ford, som også var under kontrakt med Columbia, hadde så god kjemi foran kameraet at det spekulertes i hvorvidt hun hentet sin seksuelle fremtoning i et hemmelig forhold med Ford; en påstand som forblir mystifisert og ubekreftet den dag i dag. *Gilda* er også en film man trekker frem når man diskuterer Ritas musikalske talenter, ettersom det sies at man ser Rita Hayworth synge med egen sangstemme, i en scene der hun øver seg på *Put The Blame on Mame* før hennes store opptreden i den kjente scenen fra filmen. Faktisk var det sangerinnen Anita Ellis som sang i de fleste av Ritas syngende filmroller, da Rita aldri var trent i sangteknikk og mimet i alle sine filmer. Foruten hele 32 filmer som Rita Hayworth spilte i under kontrakt med Columbia Pictures, ble hun som mange andre filmstjerner også fra tid til annen leid ut til andre studioer der hun også utmerket seg og gjorde suksess.

Orson Welles og Ritas andre menn

Det blir sagt at den kjente og genierk-

lærte skuespilleren og regissøren Orson Welles uten engang å ha møtt skuespillerinnen skal ha uttalt seg offentlig om at han en dag skulle gifte seg med Rita Hayworth. Noen år senere er det akkurat det som skjer, da det ikke hadde vært ukjent i Hollywood at Welles hadde et godt øye for Rita. En blond korthåret utgave av Rita Hayworth dukker opp i Welles' film *The Lady of Shanghai* i 1948, som Welles selv også spilte i. Filmen, som opprinnelig var ment som en B-film som Welles laget for å betale ned en gjeld, og som regnes som en av Welles svakeste og dårligste filmatiseringer, blir i stedet en mye omtalt film på grunn av Ritas tilstedeværelse som kvinnelig hovedrolleinnehaver, og ikke minst på grunn av hennes dramatiske hårfrysereforandring. Kort tid etter filmen blir Hayworth og Welles et par, senere gifter de seg og får en datter sammen. Welles er Ritas andre ektemann, men ikke hennes siste. I løpet av sitt liv blir Rita gift hele seks ganger. Hennes tredje og mest kjente ekteskap blir til den sveitsiske prinsen Ali Khan i 1948, som Rita forlater Hollywood for. Med sin ekteskapsinngåelse til den sveitsiske prinsen, flytter Rita til Europa og legger skuespilleryrket på hyllen. Som en del av det sveitsiske kongehuset reiser hun land og strand rundt i Europa og Afrika i den nye rollen som prinsens utkårede, men Rita lengter tilbake til filmen når ekteskapet ikke ender som et lykkelig prinsesseeven-

tyr. Rita tar da med seg sine to døtre, den andre fra med prinsen, og reiser tilbake til Hollywood for å gjøre et comeback på lerretet. Comeback gjør hun, og Rita fortsetter sin filmkarriere i Hollywood, som om hun aldri hadde vært borte.

Slutten på glansdagene

Rita Hayworth ble den største pin-upjenta under andre verdenskrig, og Columbia Pictures visste å spille på hennes status som sexsymbol. Hennes storhetstid var i førtiårene, og med unntak av en pause i begynnelsen av femtitallet, spilte hun i filmer helt frem til 70-årene. Etter hvert som tiårene passerte, ble rolleutvalget mindre, med en aldrende Rita og storstudio-tidens omveltning og avvikling på femti-

tallet. Rita Hayworth forsvant etter hvert helt fra rampelyset, og fikk på 70-tallet diagnosen Alzheimers sykdom, en sykdom hun til slutt tapte kampen mot i 1980. Verden har dog ikke glemt den glamorøse og vakre skuespillerinnen, ei heller hennes status som et av studiotidens største kvinnelige ikoner. Med sin skjønnhet, sitt vakre hår og sin erotiske fremtreden står de tidstypiske portrettbildene av skuespillerinnen til beskuelse for filmentusiaster verden over. Ritas Hayworth forblir storstudiotidens vakre frontfigur, en kvinne hvis skjønnhet aldri falmer og hvis talent for alltid er befestet i filmmediet. Og lik mange av filmstjernene fra det gamle Hollywood, vedvarer hennes status som et av de største filmikonene i filmhistorien.

Filologen spør

En ganske så kald høstdag sitter Filologen på trikken fra Blindern til byen. Vi skal møte unge og ambisiøse Linn Strømsborg, som er 22 år gammel og jobber som fagansvarlig på Ark Storgata. Hun har jobbet der ganske lenge, faktisk hele tre år; hun begynte rett før litteraturformidlingstudiene på universitetet i Oslo, som hun nettopp har fullført. Vi innretter oss ved en god vindusplass på Bare Jazz, en deilig kafé midt i Oslo sentrum.

Vi er spent på hennes fremtidsutsikter etter endt utdanning nå i våres, men først vil vi vite hvorfor hun valgte litteraturformidling som bachelor?

Jeg var veldig interessert i forlagsbransjen og fikk vite at denne graden kunne være en god vei å gå for å engang entre et forlagsdører. Under en utdanningsmesse presenterte en ivrig kar dette emnet for meg. Han var veldig positiv til en yrkesrettet karriere innenfor litteratur, som ellers bare fremstilles svært teoretisk i den klassiske litteraturvitenskapen. Men straks jeg begynte viste det seg å være alt annet enn jeg hadde trodd. Det var mye teori og lite praksisviten. Min bachelor er i dag også nedlagt som program innefor litteratur. Jeg fant

også ut at et forlag består av så mange instanser at veien til drømmejobben var litt mer komplisert enn først antatt. Uansett, jeg byttet beite. Jeg ville bli ferdig med graden så fort om mulig og heller jobbe mest mulig i bokhandel, en jobb jeg elsker. Det å selge bøker er like så mye en viktig prosess som å få den gitt ut eller skrive den selv.

Så du liker kanskje å skrive selv, eller er det best å lese andres bøker?

Jeg har hatt bloggen strekhjerte.com siden våren 2006. Den begynte i dagbokform og er det kanskje ennå, men mest liker jeg å tenke på den som et skjønnlitterært prosjekt. Jeg har oppdaget at jeg har mange positive lesere som gir meg feedback gjennom kommentarer og mailer. Flere magasiner har meldt sin interesse for mine tekster gjennom bloggen. Akkurat nå har jeg en tekst ute i IKON og kanskje det vil komme flere.

Linn ler spøkefullt. Hun er kanskje i gang med sin egen lille bokproduksjon selv? Hun utelukker i alle fall ingenting, hun forteller sprudlende om bloggen og menneskene i og utenfor den. Det er tydeligvis

veldig fruktbart å skrive sine memoarer på nett, for hun er også nemlig nominert til årets gullblogg, en pris som gir heder og ære i lange baner. Flere lesere, mer oppmerksomhet. Hun konkurrerer altså mot Norges beste bloggere, og blogg er et internettmedium mange unge og produktive mennesker benytter seg flittig av.

Foto: Elisabeth Høiberg

Føler du at utdannelsen din har vært en viktig instans i ditt private arbeid med litteraturen?

Ikke direkte, men likevel kanskje mer enn jeg aner selv. Mange av fagene var av teoretisk art knyttet opp mot selve prosessen rundt å gi ut en bok, salgstall, reklame osv. Det har vært veldig nyttig i forhold til jobben jeg har nå. Men sånn helt privat var det de rene skjønnlitterære fagene som gav meg mest inspirasjon. Det å få lov til å lese yndlingsforfattere som pensum, fordype seg i dem på lesesalen og deretter skrive eksamen om dem var en god tid.

Men samtidig som Linn ikke angrer på utdannelsen sin, ønsker hun ikke å forlenge den heller. I hvert fall ikke i nærmeste fremtid.

Master er ikke noe for meg, jeg er altfor praktisk anlagt til å orke to år videre med teori på Blindern. Jeg elsker det jeg gjør, jeg er omringet av bøker på jobb, og jeg får lov til å selge med god samvittighet. Jeg anbefaler det jeg liker og fraråder kunder de bøkene jeg mener er forkastelige. Det er en herlig følelse. I et forlag kan man ikke operere på den måten, der må man selge bøkene som et produkt med økonomisk makt. Jeg arbeider mye mer fritt.

Fortell meg litt mer om jobben din, hva består din arbeidsdag av?

Jeg starter gjerne tidlig, vi får inn store ladninger med bøker hver dag utenom onsdager; det er som regel en veldig stille dag i Ark Storgata. Som fagansvarlig er jeg med på å bestemme hvilke bøker vi skal ta inn, hvordan de skal frontes i butikken, og så videre; mange oppgaver i forhold til det å selge best mulig. Men det er da det er spennende å fronte for eksempel unge debutanter som ingen har hørt om ennå, i stedet for å sette fokus på veteraner i bransjen, som Lars Saabye Christensen eller Dag Solstad. De selger jo nesten seg selv, jeg er med på å løfte opp de forfatterne som trenger oppmerksomhet i mine øyne, det blir et veldig subjektivt arbeid. Selvfølgelig kan jeg ikke arbeide helt fritt, fordi vi er en kjedebutikk og har en del formaliteter vi må forholde oss til. Som en del av en kjede er det ofte bestemt hva vi skal ha i ustillingsvinduer av plakater, og hvilke objekter som skal øke omsetningen en bestemt måned. Likevel får vi som ansatte en ganske stor frihet til å påvirke. Kanskje lage våre egne interne konkurranser innad i butikken eller konkurrere mot andre Ark-butikker: Hvem kan selge mest av en spesiell bok, for eksempel? Det synes jeg er veldig spennende, å være fokusert på en forfatter og reklamere for boken mest mulig.

Hva er dine fremtidsutsikter? Du nevnte tidligere at du ikke ville ta en master i litteratur. Er bokhandlerbransjen et sted du kommer til å bli værende?

Linn drar litt på svaret, mens hun presiserer at det er tid for kakepause. Hun stirrer lengtende ut av vinduet mens hun spiser en god gulrotkake, vi nipper til kaffen. Så trekker hun et dypt åndedrag før hun begynner på svaret.

Jeg er veldig redd for å virke for ambisiøs, jeg liker å ha jordnære mål. Først og fremst trives jeg veldig godt med det jeg driver med nå. Jeg har jobbet i bokhandel i over tre år, jeg blir fortsatt glad av å gå på jobben, og så lenge jeg føler det sånn, skal jeg fortsette, og det virker som det kommer til å ta en stund. Samtidig går jeg med en forfatterdrøm i magen, noe som kommer frem i bloggingen min. Jeg vil ikke publisere hva som helst lenger. Det jeg skriver i bloggen er nøye gjennomarbeidet og et ferdigstilt produkt som jeg er fornøyd med, hvis ikke vil jeg ikke publisere. Samtidig har jeg gående et romanprosjekt, jeg skriver flittig på et manus. Men det er en lang vei til utgivelse. Så foreløpig er jeg fornøyd med de oppdragene jeg får via bloggen min; noen av dem er store, andre er små. Men de teller like mye i praktisk erfaring.

Linn er et sprudlende intervjuobjekt. Hun raser i vei om alt fra forfattere til forlag, blogger og debutanter. Filologen konkluderer med at vi helt sikkert kommer til å høre mer fra henne i fremtiden.

Uglebo

Er et hjem for ugler, studenter, fest og kos. Lokalet befinner seg i kjelleren på Sophus Bugges hus; ned trappen og til venstre. Kom på:

Vår kjære Fredagspub – hjørnestein i driften vår, med et bredt utvalg av fabelaktige mennesker, bra musikk og generell kos hver fredag fra klokken seks til to.

Evigkoselige Kafé Uglemor – Uglemor skjemmer deg bort på kaffe, vafler og spill. Kafeen er farlig koselig, og vi anbefaler deg å komme på besøk på tirsdager og torsdager mellom klokken tolv og fire.

Feiende flotte Quizkvelder – Du får satt nødvendig og unødvendig kunnskap på prøve annenhver onsdag fra klokken syv til ett.

I tillegg arrangerer vi konserter, debatter og andre spesielle og spenstige ting.

Uglebo er drevet av Filologisk Forening; fakultetsforeningen på HF. Hvis du vil være med og stå bak baren, lage vafler og kaffe, være DJ, besørge public relations, lage quizer og arrangere kulturkvelder ønsker vi deg velkommen som frivillig i foreningen. Arbeidet er ikke av en kvantitativ eller kvalitativ utbrenthetsproduserende art, og du får muligheten til å få gode venner, være med på våre mange interne arrangementer og få flust av andre goder.

Påmeldingslapper ligger i baren på Uglebo og i cyberspace på www.uglebo.no

Kom også gjerne innom kontoret vårt, som ligger ned trappen og til høyre på Sophus Bugges hus, for spørsmål, påmelding og hyggeprat.

Bidragsytere

Anders Dahlen, f. 1982,
er informatiker og familiefar.

Andrea Sand Bruer, f. 1987,
studerer medievitenskap. Hun er et musikk- og litteraturelskende individ med unormal entusiasme for My Little Pony-effekter.

Benedicte Persen Steihaug, f. 1988,
studerer russisk litteratur i St. Petersburg.

Bård Sandemose, f. 1986,
er kunststudent ved Einar Granum Kunstfagskole.

Cecilie Hemstad, f. 1984,
er masterstudent i nordisk språk og litteratur.

Edvard Mehl, f. 1980,
lager våre forsider.

Elisabeth Høiberg, f. 1987,
er student ved Oslo Fotokunstskole.

Erling Lorentzen Sogge, f. 1985,
er bachelorstudent i religionsvitenskap.

Eystein Halle, f. 1968,
er masterstudent i medievitenskap og skribent.

Guro Christine Hellenes, f. 1987,
er bachelorstudent i allmenn litteraturvitenskap.

Hilde Jørgensen, f. 1984,
er bachelorstudent i utviklingsstudier. Hun skrev bacheloroppgave om terrorisme og er leder i Støttekomiteen for Tsjetsjenia.

Ida Karine Gullvik, f. 1985,
har en bachelorgrad i musikkvitenskap, men studerer nå tverrfaglig kjønnsforskning og medievitenskap.

Jo Andreas Sannem, f. 1979,
er kveikpreiker i redaksjonen.

Kim Orlin Kantardjiev, f. 1983,
er masterstudent i historie.

Kjersti Merete Salicath, f. 1985,
skriver masteroppgave i allmenn litteraturvitenskap og er kulturredaktør i Putsj. Hun liker ostepop, fine solnedganger og lange

skjerf.

Mads Dahl Gjefsen, f. 1984,

har mastergrad i kulturarvstudier fra University of Cambridge, og er nå masterstudent på program for Teknologi, innovasjon og kunnskap, UiO.

Margrethe Løøv, f. 1984,

er masterstudent på religionshistorie ved HF. Hun studerer dette semesteret hindi, urdu og indisk filosofi på Universitetet i Hyderabad, India.

Marie Alming, f. 1984,

er mastergradstudent på allmenn litteraturvitenskap ved UiO.

Michael Skjelderup, f. 1979,

er student i religionsstudier.

Sandra Mileo, f. 1984,

er enkeltemnestudent.

Sebastian Uul, f. 1987,

er filosofisk dilettant og bokdebutant.

Solveig Skaland, f. 1983,

studerer engelsk ved UiO.

Tora Greve, f. 1979,

er student på estetiske studier.

Torstein Taksdal Skjeseth, f. 1983,

studerer master i statsvitenskap på UiO.

Trond Werner Pettersen, f. 1979,

Cand. philol (historie hovedfag). Ansatt i Riksarkivet ved seksjon for bevaring- og kassasjon.

Åsmund Alvik, f. 1980,

er masterstudent i filosofi.

Styret i Filologisk Forening høsten 2008

Leder

Karoline Mero

Nestleder

Tobias Vidarssønn Langhoff

Økonomiansvarlig

Anne Vagstein

Kjellermester

Aneth Fossen

Kulturansvarlig

Sigrid Sofia Kleiva-Gramstad

Skapansvarlig

Rune Snilsberg

PR-ansvarlig

Camilla Holm

IT-ansvarlig

Martin Bore

Filologen

Line Krauss

Filologen

Jo Andreas Sannem

Styret i Uglebo høsten 2008

Kjellermester

Aneth Fossen

Innkjøpsansvarlig

Eirin Munkeby Joten

Økonomiansvarlig

Endre Aalrust Kristoffersen

Funksjonæransvarlig

Kristian Helstad

Utlånsansvarlig

Randi Alsos

Sikkerhetsansvarlig

Alex Larsen

Musikkansvarlig

Christian Henrik Lindh

Kaféansvarlig

Hege Larsson Aas

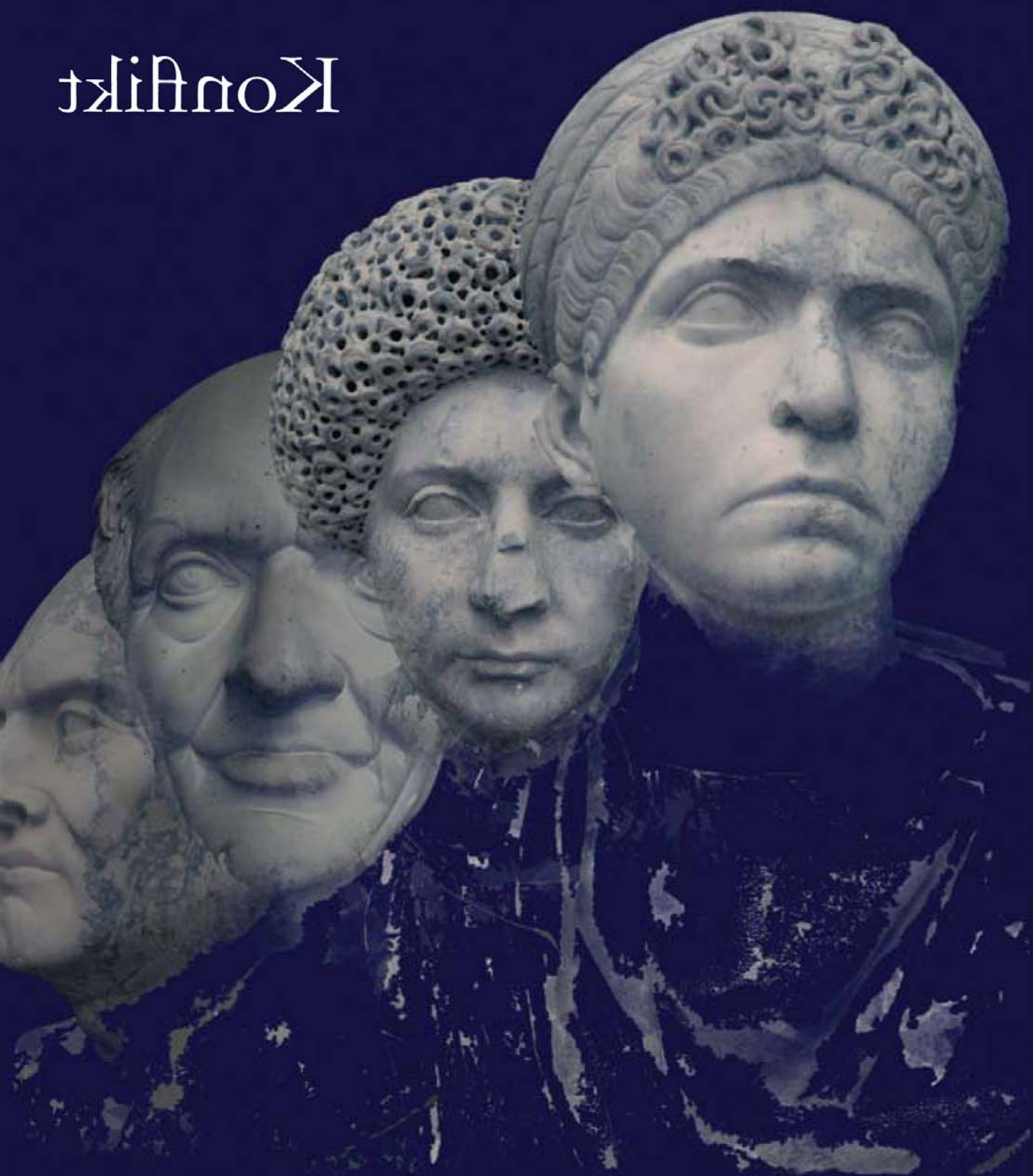
Internansvarlig

Marianne Timby Hartvåg

Styreleder

Karoline Mero

Konflikt

Fiologen

Allmennkulturell tidsskrift for Humanistisk Fakultet ved Universitetet i Oslo

utgitt av Filologisk Forening

Nummer 4 - 2008